

SZAKDOLGOZAT

Caglar Magdolna

2015

**Budapesti Gazdasági Főiskola
Kereskedelmi, Vendéglátóipari
és Idegenforgalmi Kar**

**A Török Riviéra turizmusának fejlődése a kezdetektől
napjainkig (1950-2014) és további fejlődési lehetőségei**

Konzulens:

Bártfai Endre
adjunktus

Készítette:

Caglar Magdolna
Turizmus-vendéglátás szak
Idegenforgalom és szálloda
szakirány
2015

Hallgatói nyilatkozat a szakdolgozat leadásához

Alulírott ..... Caglar Magdolna ..... a
Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és
Idegenforgalmi Kar ..... alop ..... képzésének Turizmus-vendéglátás szakos
idegenforgalom és szálloda szakirányos távoktatás tagozatos hallgatója
nyilatkozom, hogy a ..... A Török Riviéra turizmusának .....
fejlődése a kezdetektől napjainkig (1950-2014) és .....
további fejlődési lehetőségei .....

címmel bírálatra és védésre beadott benyújtott szakdolgozat saját munkám
eredménye, amelynek elkészítése során a felhasznált irodalmat a szerzői jogi
szabályoknak megfelelően kezeltem (a szükséges lábjegyzet / végjegyzet
hivatkozásokat, valamint az ábrák hivatkozását megfelelően helyeztem el).

Budapest, 200. 15. július ..... hónap ..... 24. nap

.....
a hallgató aláírása

IGAZOLÁS

Szakedolgozati konzultációkról

Dátum	Téma	Aláírás
2015. 01.17.	Téma megbeszélése, adatgyűjtés	Járf
2015. 03.02.	Adatgyűjtés eredményeinek megbeszélése	Járf
2015. 04.06.	Elkészült témák áttekintése	Járf
2015. 07.02.	Végleges változat megbeszélése, javítások	Járf
2015. 07.24.	Javítás utáni utolsó egyeztetés	Járf

Konzulensi nyilatkozat

Igazolom, hogy SZEKSTE MAGDOLNA hallgató
(képzés: BSc. alapképzés)
szak/szakirány: Turizmus - vendéglátás, idegenforgalmi és szálloda
..... évfolyam: V. tagozat: szakoktatás

a konzultációkon ... alkalommal megjelent. Valamint igazolom, hogy a szakedolgozat általam látott legutolsó - értelemszerűen nem a végső, a hallgató által leadni kívánt - változata a még javasolt kisebb változtatásokat figyelembe nem véve, kielégíti egy szakedolgozattal szemben támasztott formai és tartalmi követelményeket.

Budapest, 2015. július hónap 24. nap

konzulens aláírása

A konzultációs lap eredeti példánya befűzendő a szakedolgozat fekete bőrkötésű első példányába, másolata a másodpéldányába (spirál-kötött)!

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETŐ	2
2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	4
2.1. FÖLDRAJZI ÉS ÉGHAJLATI ADOTTSÁGOK TURISZTIKAI SZEMPONTBÓL	4
2.2. GAZDASÁGI HÁTTÉR.....	6
2.3. TURIZMUSFEJLESZTÉS: KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG AZ EREDMÉNYEK TÜKRÉBEN	8
2.4. TURIZMUSFORMÁK A TÖRÖK RIVIÉRÁN	17
3. ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK	22
4. KUTATÁS	24
4.1. A TÖRÖK RIVIÉRA TURIZMUSÁNAK FEJLŐDÉSE.....	24
4.1.1. 1950-1981: A TURIZMUS SZÜLETÉSÉNEK HAJNALA	24
4.1.2. 1982-1994: A „SZÁLLODA BOOM” KORSZAKA	32
4.1.3. 1995-2005: MENNYISÉGI HELYETT MINŐSÉGI FEJLESZTÉS.....	40
4.1.4. 2006-2014: AZ ALTERNATÍV TURIZMUSFORMÁK LEHETŐSÉGEINEK KERESÉSE.....	49
5. EREDMÉNYEK	55
6. KONKLÚZIÓK, JAVASLATOK	61
7. ÖSSZEFOGLALÁS	65
8. MELLÉKLETEK	67
9. FELHASZNÁLT IRODALOM	73

1. Bevezető

„Boldog ember, aki töröknek mondhatja magát”. Mustafa Kemal Atatürk e híressé vált mondata először 1933. október 29-én hangzott el a Török Köztársaság megalapításának tizedik évfordulójára rendezett ünnepségen. Kiegészítvén az idézetet, nemcsak az lehet boldog, aki töröknek mondhatja magát, hanem az is, aki járt már ebben az ezerarcú országban, és találkozott annak kulturális és történelmi gazdagságával, megtapasztalhatta népének vendégszeretetét, világhírű konyhájának ízét és megcsodálhatta festői tájait. Ez a sokszínűség az ország földrajzi elhelyezkedésében gyökerezik. A két kontinenst, Európát és Ázsiát hídként összekötő Törökország identitástudatának meghatározásában is felmerül ennek a sokféleségnek a problematikája, melyet legkifejezőbben Bozkurt Güvenç *Török Identitás* című könyvének bevezetőjében fogalmaz meg:

„Mi, törökök
 Ázsiaiak vagyunk vagy európaiak,
 Sámánhitűek, muzulmánok vagy világiak,
 Letelepedett városlakók vagy vándorló nomádok,
 Hódító Mehmed unokái vagy Atatürk gyermekei,
 Az iszlám kardja vagy a kereszténység büntetése,
 Az Oszmán Birodalom árvái vagy a Török Köztársaság polgárai,
 Harcos katonák vagy békés civilek,
 Hadsereg, nép vagy nemzet,
 Nyugatiak vagy a nyugat védelmezői,
 Modern társadalom vagy egy történelmi híd,
 Keletiek, anatóliaiak vagy nyugatiak,
 Kik vagyunk mi?” (YENEN, Ş. 2001, p.5)

2004 óta dolgozom idegenvezetőként Törökország Antalya tartományában, 2006 óta pedig itt is élek, és a jövőmet is ebben az országban képzelem el. A fent leírtakat a munkám során és a mindennapokban is tapasztalom. Csodálom azt az erőfeszítést, amellyel ez a nép az első világháborút követő, gazdaságilag és politikailag is egyaránt kilátástalan helyzetéből – területi épségét hosszú és véres harcok árán mégis megőrizve – az Oszmán Birodalom romjaitól a mai modern, dinamikusan fejlődő Török Köztársaságig eljutott.

Dolgozatom ennek a hosszú és fáradtságos útnak csak egy bizonyos szakaszával és területével kíván foglalkozni. A munkámon keresztül megismert Török Riviéra turizmusának fejlődését mutatom be a kezdeti lépésektől napjaink nagyszabású beruházásaiig. A dolgozat címében szereplő 1950-es dátum szimbolikus, hiszen már az ókortól kezdve létezett itt – ha nem is a mai fogalmaink szerint – turizmus. Ez a dátum az első turizmust támogató törvény megalkotásának éve. Ettől az időponttól kezdve a turizmus államilag is elismert, nemzetgazdasági szempontból fontos és támogatandó szektornak minősült. Ez a törvény indította el azt a fejlődési folyamatot, amely később újabb törvényeknek köszönhetően az 1980-as években robbanásszerű, eredményeit tekintve pedig sokak által vitatott fejlődéshez vezetett.

A dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy az ország turizmusában meghatározó szerepet játszó Török Riviérának milyen irányban kell tovább fejlődnie ahhoz, hogy lépést tudjon tartani a világ turizmusában érvényesülő nemzetközi tendenciákkal, és így versenyképes tudjon maradni a hasonló turisztikai kínálattal rendelkező országok között.

A második fejezetben, a szakirodalmi áttekintésben bemutatom a vizsgált terület földrajzi és éghajlati adottságait, valamint azt a gazdasági hátteret, amelybe beágyazódva működik, ezen kívül igyekszem összefoglalni és bemutatni a témában neves, török szakemberek által írt elméleti hátteret és eredményeket. Ugyancsak ebben a fejezetben térek ki a hazaitól eltérően használt szakmai fogalmak és kategóriák értelmezésére, valamint a turizmus fejlődése szempontjából meghatározó török jogszabályok ismertetésére.

Kutatásom négy alfejezetben korszakonként elemzi az érkező turisták számának változását, nemzetiségük szerinti megoszlását, a szálláshelyek számának, kategóriáinak és típusainak alakulását.

Mivel – tudtommal – magyar nyelven hasonló, a témát e megközelítésből feldolgozó írás nem született, remélem mind érdekességként, mind pedig a más országokkal való összehasonlítás alapjául szolgálhat a jövőben.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. Földrajzi és éghajlati adottságok turisztikai szempontból

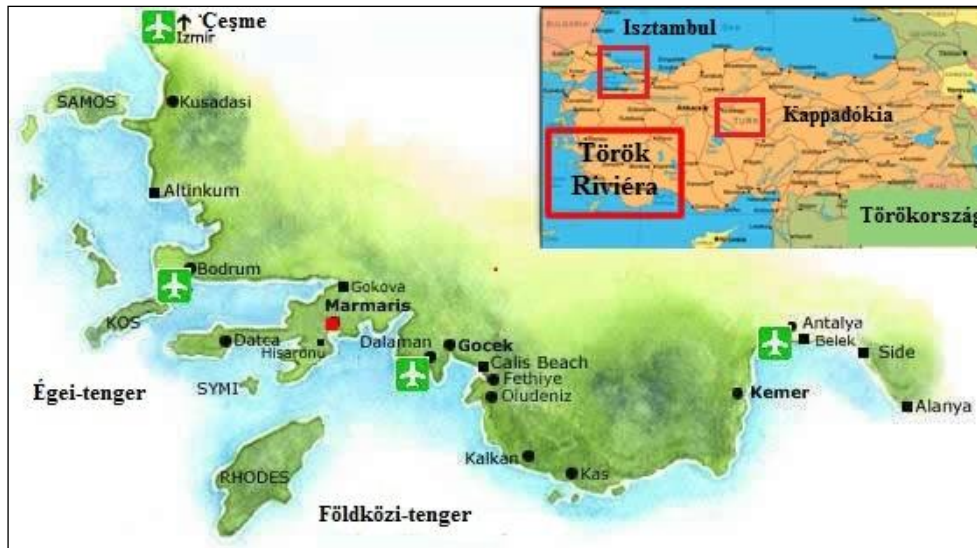
Törökország területe 783 577 km², Magyarország területének nyolc és félszerese. Az ország nagyjából téglalap alakú, észak-déli irányban 680 kilométer, kelet-nyugati irányban 1565 kilométer. Törökország „magas ország”, ez a jelző az 1132 méteres átlagmagasságára utal. Területének nagy részét hegyek borítják, ebből adódóan számos magasfölddel és fennsíkkal büszkélkedik. Ez az átlagos nagy magasság döntően befolyásolja az egyes területek éghajlatát, növényzetét és a települések elhelyezkedését. Az országot hagyományosan hét földrajzi régióra szokás osztani: Trákia (az európai rész), Nyugat-Anatólia (az Égei- és a Márvány-tenger déli vidéke), Torosz-hegyvidék (Földközi-tenger vidéke), Anatóliai-fennsík (Belső-Anatólia), Pontuszi-hegyvidék (Észak-Anatólia), Örmény-magasföld (Kelet-Anatólia) és Délkelet-Anatólia.

A turisztikai bevételek és az érkező turisták száma alapján az országnak három kiemelt turisztikai régiója van: Isztambul, Kappadókia és a Török Riviéra. Isztambul Trákia és a Pontuszi-hegyvidék határán, míg Kappadókia az Anatóliai-fennsík közepén található. A Török Riviéra pedig Nyugat-Anatólia déli és a Torosz-hegyvidék dél-nyugati tengerparti részének találkozásánál fekszik. Török Riviéra alatt a szakirodalom különböző hosszúságú tengerparti szakaszokat ért, szűkebb értelemben csak Antalya tartomány, tágabb értelemben Antalya, Aydın, Muğla és Izmir tartományok déli tengerparti területeit foglalja magában. A dolgozat ez utóbbi területi meghatározást veszi alapul. Az ország három kiemelt turisztikai régiója összesen 63 744 km² területet tesz ki, ez az ország területének mindössze 8 %-a, azonban ezek a régiók fogadják az országba érkező külföldi turisták 76 %-át. A Török Riviéra a maga 52 838 km²-es területével¹ az ország kiemelt turisztikai régióinak területéből 83 %-ot foglal magában. Országos viszonylatban a külföldi vendégek 46 % érkezik ide, ez az arány a három kiemelt régión belül 60 %.

---

¹ Antalya 20 177 km², Muğla 12 654 km², Aydın 8 116 km², Izmir 11 891 km²

Az országot három oldalról körbevevő négy tenger – a Márvány-tenger, a Fekete-tenger, az Égei-tenger és a Földközi-tenger – közül az utóbbi kettő a Török Riviéra partjait is mossa. Ez a Çeşmetől Alanyaig tartó partszakasz közel 1300 kilométer hosszú, ez azonban mindössze csak 15 %-a az ország 8 333 kilométer hosszúságú tengerpartjának. Az országhoz tartozó 159 sziget kétharmada az Égei-tengeren, a többi nagyjából arányosan a Földközi- és a Márvány-tenger között oszlik meg, míg egy található a Fekete-tengeren.

A Török Riviéra égei-tengeri partszakaszát egymással párhuzamosan futó, nyugat-keleti irányú hegyek és a közük benyúló kisebb-nagyobb folyóvölgyek tagolják. A régió kiemelkedő természeti látványossága a világörökségi státusszal rendelkező Pamukkale látványos teraszokat alkotó édesvízi mészkőképződményei. A Nagy-Menderesz-folyó völgyrendszerének felső szakaszán, Denizli környékén található természeti különlegesség nem tartozik szorosan a Török Riviéra területéhez, de viszonylagos közelsége és turisztikai vonzereje miatt a tengerpartról napi kirándulások keretében látogatók ezrei keresik fel. Nyugat-Anatólia olajfákkal borított lankás hegyoldalai, sziklák között megbújó, türkizkéken ragyogó öblei, strandjai vonzzák a pihenni vágyó turistákat. A Török Riviéra földközi-tengeri szakasza a nemzetközi nyaraló turizmus központja, idegenforgalmi szempontból a legnagyobb forgalmat lebonyolító terület. Tengerpartja az Antalya és Alanya között hosszan elnyúló, homokos, főnyes strandokat leszámítva szintén tagolt. A Torosz-hegység 1200 kilométer hosszan nyúlik el a Földközi-tenger partja mentén a Van-tótól keletre fekvő területekig. Mészkőből felépülő láncai meredeken érkeznek a tengerpartra. A hegységből érkező patakok a maguk építette mészkőlépcsőkön

gyönyörű vízesésekkel érkeznek a tengerparti síkságra. A télen hóval fedett magas hegycsúcsok, a tengerparthoz közeli kanyonok, a gyors folyású hegyi folyók természeti szépségük mellett jó alapot biztosítanak a sportturizmusnak. A terület éghajlata mediterrán, azaz a hosszú, forró, száraz nyarat rövid, enyhe, csapadékos tél követi. A legmelegebb hónapok a július és az augusztus, a hőmérő higanyszála a napon a negyven-negyvenöt fokot is elérheti. A napos órák száma meghaladja az évi háromezret. A leghűvösebb hónap a január, nyolc-tíz Celsius fokos átlaghőmérséklettel. A régióban gyapotot, olajbogyót, dohányt, citrusféléket (narancs, mandarin, citrom), mazsolaszőlőt, fügét, gránátalmát és Alanya környékén banánt termesztnek. A kedvező éghajlat miatt a turisztikai szezon a Földközi-tengernél már március végén, április elején elkezdődik és egészen novemberig tart, az Égei-tenger éghajlata egy kicsit hűvösebb, így itt a szezon általában májustól szeptember végéig tart.

2.2. Gazdasági háttér

A Török Köztársaság az Oszmán Birodalom utódként megörökölte annak társadalmi és gazdasági berendezkedését. Ez az örökség hatalmas állami adósságokat és egy teljes egészében mezőgazdaságon alapuló, elavult gazdaságot jelentett. A gazdaságilag értékes területek az új köztársaság határain kívül maradtak. A köztársaság megalapítását követően a gazdaságpolitika irányelveit a protekcionizmus és az etatizmus jellemezte. Új törvényeket hoztak, vámpolitikával védték a hazai termelést, földet osztottak a földnélküli parasztnak és a letelepedő nomádoknak, tartózkodtak a külföldi kölcsönöktől, bankokat és állami vállalatokat alapítottak. A II. világháborúban nem vett részt Törökország, azonban szűkültek a külkereskedelmi kapcsolatai és így visszaesett a termelés. A háborút követően részesült a Marshall-segélyből, a Nemzetközi Pénzalap tagja lett és liberális gazdasági rendszert vezettek be. Az ország erőteljes iparosítása ezután kezdődött meg. A magán szektor azóta erőteljesen növekszik, azonban az állam még mindig jelentős szerepet játszik bizonyos szektorokban, mint pl. ipar, közlekedés, bank és telekommunikáció. A megtervezetlen, így súlyos külkereskedelmi hiányt eredményező liberalizációs reformok következményeként az 1950-es évek közepére a gazdaság mélypontra jutott. Megoldásként az 1960-as évektől bevezették a gazdasági tervezést. Az Állami Tervezési Hivatal 1963-tól a gazdaság minden területén, beleértve a turizmust is,

ötéves fejlesztési terveket irányzott elő. Jelenleg a tizedik fejlesztési terv (2014-2018) időszakában van a gazdaság. A 2010-2014 közötti időszak legfontosabb gazdasági mutatói az alábbi táblázatban láthatók:

1. táblázat: Fontosabb gazdasági mutatók, 2010-2014

Évek	2010	2011	2012	2013	2014*
Népesség	72 137 546	73 058 638	73 997 128	74 932 641	77 695 904
GDP (Mrd \$, folyóáras)	731,1	774,8	788,8	822,1	800,1
GDP évi növ. %	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9
Egy személyre jutó GDP	10 135,4	10 604,8	10 666,1	10 971,7	10 404,0
Infláció	8,6	6,5	8,9	7,5	8,9
Munkanélküliség	11,9	9,8	9,2	10,0	9,7

Forrás: World Bank, <http://www.worldbank.org/en/country/turkey>

*Forrás: Török Statisztikai Hivatal, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

Az adatokból kiolvasható, hogy a GDP 2013-ig folyamatosan nőtt, bár a növekedés üteme lassult az elmúlt 5 évben, de így is átlagosan elérte az évi 6 %-ot, mely az OECD országok között a legmagasabb dinamikát mutatta. Az egyik legnagyobb eredmény, hogy az 1998-ban még 84,5 %-os inflációt tíz év alatt sikerült egy számjegyre csökkenteni. A hivatalos munkanélküliségi mutató is csökken, bár a regionális egyenlőtlenségek továbbra is számottevőek az ország különböző régiói között.

Az elmúlt negyven évben a bruttó hazai termék (GDP) ágazatok közötti megoszlásának változása jól mutatja a gazdaság fejlődésének irányát. A Török Statisztikai Hivatal (TÜİK) adatai szerint 1968-ban a GDP 33,3 %-át a mezőgazdasági termelés adta, 2012-re ez az arány 9,3-ra csökkent. Ugyanezen időszak között az ipar 17,2 %-ról 32,9 %-ra, a szolgáltató ipar pedig 49,5 %-ról 57,6 %-ra nőtt.

A szolgáltatóipar legdinamikusabban fejlődő szektora a turizmus. A WTTC (World Travel and Tourism Council) adatai szerint a turizmus 89 Mrd dollárral járult hozzá az ország GDP-jéhez 2013-ban. Ez az összes GDP 10,7 %-át jelenti, ez több mint kétszerese annak, amivel az autógyártás (4,8 %) vagy a bankszektor (5,3 %) hozzájárult. A foglalkoztatás területén közvetlenül és közvetetten 2,1 millióan dolgoznak a turizmusban, ami szintén a legmagasabb az összes szektor közül. Ha csupán a közvetlenül dolgozók számát vesszük, akkor is csak az oktatásban dolgozók

száma haladja meg a turizmusban dolgozókéét. A szolgáltatások exportjából származó összbevétel 68 %-át, azaz 30 milliárd dollárt a turizmus termelt ki. Az összes exportnak ez a 13,3 %-át jelenti, ami szintén meglehetősen számottevő. A turizmus multiplikátor hatása 1,4-szeres, azaz 1 millió elköltött dollár 1,4 millió dollár eredményez a GDP-ben. Ez a hatás az oktatás kivételével mindegyik szektorétől magasabb és leginkább az ingatlanpiac eladásában, a mezőgazdasági termelésben és a szállításban jelentkezik. A turizmus súlya a török gazdaságban vitathatatlanul fontos. A kutatások eredményei és a statisztikák is azt mutatják, hogy ez a súly és fontosság a jövőben még inkább növekedni fog.

2.3. Turizmusfejlesztés: kezdetektől napjainkig az eredmények tükrében

Az 1950-es évek politikai és gazdasági változásai a turizmus fejlesztésének irányát is befolyásolták. A Köztársasági Néppártot közel harminc év után felváltotta a Demokrata Párt. Az új kormánypart az etatizmussal szemben liberális politikát folytatott a magánszektornak nyújtott kedvezményes hitelek keresztül, valamint megnyitotta az ország kapuit a külföldi befektetők előtt. Az előkészítetlen és gazdaságilag megtervezetlen liberalizációs gazdaságpolitika megnövelte az importot, miközben az export továbbra is elhanyagolható mértékű maradt, így néhány év alatt óriási egyensúlytalanságot teremtett a külkereskedelmi mérlegben. A probléma egyik lehetséges megoldását a turizmus fejlesztésében látták. A helyi és a külföldi befektetőknek hitel- és adókedvezményt nyújtottak. Az ország első, turisztikai befektetéseket ösztönző törvénye az 1950-ben elfogadott, a turisztikai vállalkozások támogatásáról szóló 5647-es számú törvény volt. A törvény rendelkezései értelmében a Törökországi Ingatlanfejlesztési Hitelbank (Türkiye Emlak Kredi Bankası) létrehozott egy egymillió lírás Turizmus Alapot (Turizm Fon). Az alaptól való részesülés jogosultságát szintén a fenti törvény szabályozta. 1953-ban újabb törvényt alkottak a turisztikai befektetések támogatására. Az idegenforgalmi szektor támogatásáról szóló 6086-os számú törvény a magánbefektetők számára tíz éves adókedvezményt biztosított. Ezen kívül elsőként állított fel szabványrendszert a turisztikai szolgáltatások minőségének szabályozására. A kritériumokat minden vállalkozásnak teljesítenie kellett a működéshez szükséges tanúsítvány megszerzéséhez. Az ebben a törvényben foglalt intézkedések megvalósítására hozták

létre az Iller Bank közreműködésével a Turizmus Ipar Támogatási Alapot. A befektetések támogatása céljából 1955-ben 10 millió lírás tőkével megalapították a Török Turizmus Bankot (Türkiye Turizm Banakası). A bank nemcsak a magán befektetők turisztikai célú befektetéseire nyújtott hiteleivel támogatta a turizmus fejlődését, hanem saját befektetéseivel is. Az 1957-ben elfogadott 4951-es számú törvény a Sajtó, Propaganda és Turizmus Főigazgatóság átszervezésével első alkalommal állított önálló minisztériumot (Sajtó, Propaganda és Turizmus Minisztérium) a turizmus ügyeinek irányítására.

Az 1960-as évektől megváltozott az egész gazdaság, benne a turizmus irányítási rendszere is, bevezették a tervszerű fejlesztést. A tervezés három időszíkon valósult meg: távlati tervek (1963-1977, 1973-1995), középtávú (ötéves) és rövidtávú (egyéves) tervek. Az ötéves időszakokban meghatározott fejlesztési tervek kidolgozására 1961-ben felállították az Állami Tervező Szervezetet. A szervezet az első egy éves átmeneti terv (1962) elkészítése után 1963-tól 2018-ig összesen tíz ötéves tervet készített. A tervezés és a tervek megvalósulásának vitatható eredményességére mutat rá Prof. Dr. Kurban Ünlüönen és Dr. Ahmet Tayfun *A török turizmus történelme, strukturális és ágazati fejlődése* (2009) című könyv második fejezetében. Az 1969-es év kivételével egyetlen egy évben sem sikerült a tervben meghatározott módon és összegben előirányzott támogatások felhasználása. A befektetések valós összege vagy jóval alumaradt, vagy jócskán fölülmúlta a tervezettet.

1963-tól az átszervezett Turisztikai és Propaganda Minisztérium hatáskörébe tartozott a törvényhozáson kívül az iparági tervezés, a turisztikai létesítmények és vállalkozások engedélyeztetési és minősítési rendszerének kidolgozása, a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás és együttműködés koordinálása, a minősített szállás és vendéglátóhelyek állami ármeghatározása.

Az 1980-as évek az ország turizmusának történetében addig nem látott gyorsaságú fejlődést eredményeztek. Az ország tengerparti része iránt megnövekedett a külföldi kereslet, ez mind a külföldi turisták számának növekedésében és a bevételek nagyságának emelkedésében, mind pedig egyes desztinációk – az Égei-tenger és a Földközi-tenger partvidéke – népszerűségének megugrásában mutatkozott meg, és mindez ösztönzőleg hatott a beruházásokra is.

Az igazi mérföldkövet az 1982-ben elfogadott a turizmus támogatásáról szóló 2634-es számú törvény jelentette. A korábbiaknál jóval jelentősebb támogatást

nyújtott a magánszektor beruházásai számára. Mind a belföldi, mind a külföldi befektetők körében megnőtt az érdeklődés a török tengerpart iránt. A hangsúlyt a turisztikai alpinfrastruktúra részét képező szálláshelyek mennyiségi és minőségi fejlesztésére helyezték. A törvény hatása 1985-től eredményezett látványos fejlődést a török szállodaiparban. A legfontosabb kedvezmények között szerepelt az állami földek ingyenes, hosszútávra – 49 évre – szóló haszonbérletbe vételi lehetősége, a turisztikai létesítmények építéséhez adott hosszúlejáratú, alacsony kamatozású, a beruházás értékének akár 60 %-át is fedező hitelek, adómentesség és kedvezményes energiaárak biztosítása, kaszinók létesítésének és alkoholos italok árusításának engedélyezése, valamint a külföldi munkaerő alkalmazásának megkönnyítése. Szintén e törvény eredményeképpen született meg a szálláshelyek egységes színvonalának kialakítását célzó, a korábbinál magasabb elvárásokat támaztató, kategóriákba sorolást alkalmazó nemzeti minősítési rendszer. Az újonnan épülő hotelek beruházói csak a fenti követelményrendszer teljesítésével válhattak jogosulttá a kedvezmények igénybevételére, és használhatták később, a megépítést követően a magasabb színvonalat, jobb minőséget képviselő „minisztériumi engedélyű szálláshely” megkülönböztető elnevezést.

A fentiekből adódóan a szálláshelyeknek – attól függően, hogy melyik közigazgatási szerv állítja ki számukra a működési engedélyt – a mai napig két nagy csoportja létezik: a helyi önkormányzati engedéllyel rendelkező, alacsonyabb színvonalat képviselő szálláshelyek és a Kulturális és Turisztikai Minisztérium által kiállított engedéllyel működő, magasabb minőségi feltételeknek megfelelő létesítmények. E fenti csoportosítás egyben időbeli sorrendiséget is hordoz magában, ugyanis a Kulturális és Turisztikai Minisztérium elődjének, a Turisztikai és Propaganda Minisztérium 1963-ban történő megalapításáig csak helyi önkormányzati engedélyű szálláshelyek működtek. Ez utóbbiak szintén két csoportra oszlanak: minősített és nem minősített szálláshelyekre. A minősített szálláshelyek csoportján belül vannak első-, másod-, harmadosztályú és osztályba nem sorolt hotelek, motelek, panziók, hegyvidéki fogadók, üdülőfaluk, kempingek és gyógyszállók. Mivel minden önkormányzat saját kritériumrendszer alapján állítja ki az engedélyeket, ebből következően ezek a szálláshelyek nem rendelkeznek egységes színvonallal. A minisztériumi engedéllyel rendelkező szálláshelyeknek szintén két csoportja van, azonban itt a csoportosítás alapja nem a minőségbeli megkülönböztetés, hanem a létesítmény elkészültének foka. A fentiek alapján

megkülönböztetünk üzemben lévő és még nem üzembe helyezett szálláshelyeket. Utóbbi a tervezés fázisában vagy az építés alatt álló szálláshelyeket jelöli. A minisztériumi engedély megszerzése a minisztérium által kidolgozott feltételrendszer teljesítéséhez kötött. Ez a feltételrendszer a helyi önkormányzati engedéllyel működő létesítmények színvonalától jóval magasabb színvonal nyújtását írja elő a szálláshelyeknek. A feltételrendszert, melyen a szálláshelyek egytől öt csillagba való sorolása alapul, a már korábban említett 1982-ben elfogadott, a turizmus fejlesztéséről szóló 2634-es számú törvény tartalmazza. A törvény előírja minden kategória számára a kötelezően teljesítendő minimum követelményeket, melyek kitérnek a szobák és egyéb helyiségek méretére és felszereltségére, a szálláshely által nyújtandó szolgáltatások számára és minőségére.

Ugyancsak e jogszabály jelölte ki az ország turisztikai szempontból fejlesztendő területeit. Négy kategóriát határoztak meg: turisztikai régió, turisztikai térség, turisztikai központ, valamint kulturális és turisztikai védelem alatt álló és fejlesztendő terület. Ezek határait a minisztérium jelölte ki és hirdette ki. A turisztikai térség a turisztikai régión belül egy olyan kisebb területi egységet jelentett, melynek fejlesztése elsőbbséget élvezett kimagasló természeti és kulturális értékei miatt. A szintén turisztikai vonzerővel bíró turisztikai központok régión belül és kívül is elhelyezkedhettek. A fenti területek rendezésére és fejlesztésére a városrendezési terveken belül külön turisztikai területfejlesztési terveket készítettek az egyes önkormányzatok. A minisztérium által nyújtott kedvezményeket a beruházók csak a fenti kategóriákba sorolt területeken tudták és tudják a mai napig pályázat útján igénybe venni.

A törvény hatályba lépését követő években a turizmus számos működési területét rendeletekben szabályozták. Rendelet született például a külföldiek alkalmazásának feltételeiről, a jacht-turizmusról, a vadászturizmusról, a hivatásos idegenvezetők működésének feltételeiről, a turisztikai szakemberek oktatásáról és továbbképzéséről, a turisztikai régiók területi rendezésével kapcsolatos tervezésről, a szerencsejáték tilalmáról, stb.

A turizmus támogatásáról szóló, többször módosított, jelenleg is hatályban lévő 2634-es számú törvény alapjaiban határozta meg az ország, azon belül is leginkább a Török Riviéra turizmusának fejlődési irányát, mennyiségi és minőségi szempontból is vitathatatlanul nagy változásokat eredményezett. A szálláshelyek és a turisták száma ez alatt a jó harminc év alatt megtöbbszöröződött. Az első adatok

szerint 1978-ban 101 létesítmény működött a Riviéra négy tartományában, ez 2013-ra 1309 darabra nőtt, ami tizenháromszoros növekedést jelent. A kezdeti egyszerű, félpanziós vagy ellátás nélküli szálláshelyek mellett ma már a minden igényt kielégítő, all inclusive² ellátást nyújtó ötszillagos szállodák dominálnak. A turisták száma ugyanebben az időszakban 120 579 főről 16 169 131 főre emelkedett, ami 134-szeres emelkedés.

A mennyiségi és minőségi fejlődés mellett számos, éppen ennek a fejlődésnek a mikéntjében gyökerező problémával kell ma a Török Riviéra turizmusának megküzdenie. Kezdetben a turizmusban dolgozók amatőrizmusból és felkészületlenségéből fakadtak hibák, melyek a vendégek elégedetlenségéhez vezettek. A turizmusfejlesztés érdekei gyakran ütköztek helyi gazdasági érdekekbe is. Akkoriban a turizmus fejlesztését szorgalmazó, úttörő szerepet játszó szakembereknek meg kellett győzniük a helyi lakosságot arról, hogy a turizmus hosszú távon sokkal kifizetődőbb és nagyobb hasznot hoz, mint egy környezetet szennyező, a táj képét rontó gyár telepítése az addig gazdasági, leginkább mezőgazdasági szempontokból értéktelen tengerpartra. Az állami szervezetekkel is meg kellett küzdeniük abban a tekintetben, hogy saját szociális üdülőiket ne a turisztikailag legértékesebb területeken létesítsék. Turizmuspolitika hiányában, a folyton változó döntések eredményezte bizonytalanságban, a bürokrácia hatalmas útvésztoiben több befektető is eltévedt és hagyott fel korábbi tervei megvalósításával.

Az 1980-as évek második felétől, a tömegturizmus feltételeinek megteremtését célul kitűző 2634-es számú törvény keretei között megvalósuló beruházások és fejlesztések pozitív következményei mellé számos negatív következmény is társult, melyeket Prof. Dr. Nazmi Kozak, Prof. Dr. Meryem Akođlan és Prof. Dr. Metin Kozak szerzőhármas az *Általános Turizmus, Elvek és Fogalmak* (2008) című könyvükben foglal össze.

A turisztikai marketing és értékesítési koncepció hiányosságai

A turizmus egészét átfogó, országos és regionális szintű, stratégiai megközelítésű marketingkonceptió és turizmuspolitika hiányában a politikai hatalomban egymást váltó erők az elődjeik által kijelölt irányt és útvonalat félredobva, új irányokat

² meghatározott időpontokon belül, meghatározott szolgáltatások ingyenes használata. Rendszerint beletartoznak a főétkezések (reggeli, ebéd és vacsora) és a köztés étkezések (késő reggeli, snack, kávé, tea, sütemény, stb.), valamint a helyi alkoholos italok és a szállodák által meghatározott egyéb szolgáltatásaok.

jelöltek ki saját elképzeléseik megvalósításához. Ezek az állandó irányváltások következtelenségekhez, a források gazdaságtalan felhasználásához és végeredményképpen egy kevésbé hatékony marketing- és értékesítési politikához vezettek.

Infrastrukturális hiányosságok

Több turisztikai központban a közösségi szennyvízelvezetés és -tisztítás, valamint a szervezett hulladékgyűjtés máig megoldatlan. A nyári hónapokban, amikor a nyaralóhelyekre érkező turisták nagy száma miatt az állandó lakosság többszörösével kell számolni, a szennyvízelvezetés és hulladékgyűjtés problémája még inkább égető kérdés. Ehhez hozzájárul még az is, hogy a nyaralóhelyeken az ezekben a hónapokban megnövekedett energiaigényt az áramszolgáltatók nem mindenhol képesek maradéktalanul biztosítani, így sok helyen lehet áramkimaradásra számítani. Általában minden nagyobb szálloda saját generátorral van felszerelve, a kisebb szálláshelyeken megszálló vendégek és a helyi lakosság azonban nem egyszer szembesül az energiaszolgáltatók kapacitáshiányából származó elégtelen szolgáltatás nyújtással, melynek gyökere abból ered, hogy az alpinfraktúra kiépítésének üteme nem tudott lépést tartani a turisztikai szuprastruktúra kiépítésének ütemével.

Szakmán kívüli befektetők és tulajdonosok - szakképzetlen munkaerő

A fejlődés korai szakaszában, – amikor a helyi lakosok az idegenforgalomban rejlő üzleti lehetőségeket, a „meggazdagodás” lehetőségét felismerték – akinek befektetni való pénze akadt, az mind szállodát épített. Később, a turizmusfejlesztési törvény biztosította kedvezmények még inkább vonzóbbá tették a területet a befektetők számára. A szakmán kívülről érkező, később tulajdonosokká váló befektetők sokszor a szakmaiság követelményeinek teljesen ellentmondó módon próbálták megvalósítani saját elképzeléseiket. A gazdasági érdekek mindenek elé helyezése, a munkaerő megbecsülésének és képzésének elhanyagolása idővel oda vezetett, hogy a szakképzett munkaerő elhagyta a szektort, és máshol keresett megélhetést magának. Ez a tendencia mai is folytatódik. A hotelek többsége évről évre, sőt egy szezonon belül is többször cserélődő, szakképzetlen, egy-két hét alatt betanított munkaerőt alkalmaz.

Nem a valós keresletnek megfelelő kategóriájú szállodák építése

A Török Riviéra iránti keresletet hagyományosan a nyugat-európai, közepes jövedelmű, tömegturizmusban résztvevők rétege alkotta. Mára ez kiegészült a Kelet-Európából érkező, szintén közepes jövedelemmel rendelkező rétegekkel. Az e

rétegek igényeit kielégítő háromcsillagos szállodák helyett ötszillagos luxusszállodák épültek. A befektetők a magas színvonalú szállodák építését részesítették előnyben, hiszen a luxuskategóriától remélték a magas bevételeket. Az így megépült négy- és ötszillagos szállodák „luxus turisták” hiányában szobáik megtöltéséhez kénytelenek voltak az áraikat a tényleges keresletet alkotó közepes és alacsony jövedelmű rétegek pénztárcájához igazítani. Ezek a nyomott, alacsony árak még nehezebb helyzetbe sodorták az alacsonyabb kategóriájú szállodákat, akiknek csökkenteniük kellett az áraikat versenyben maradásuk érdekében. A működés gazdaságosságát, nyereségességét mindkét esetben általában a szolgáltatások minőségének lerontásával tudták és tudják ma is elérni.

A környezet túlterheltsége, leromlott városkép

A területek turisztikai fejlesztését célzó rendezési tervek megalkotásánál a területek terhelhetőségére vonatkozóan nem készültek megfelelő szintű, mélységű és más szakterületek (környezetvédelmi, társadalmi, gazdasági) szempontjait is figyelembe vevő felmérések, kutatások és hatástanulmányok. Az így elkészült, többnyire átgondolatlan terveket a folyamatosan növekvő beruházási kedv igényeinek megfelelően általában a zöld területek rovására évről évre revizionálták. A telektulajdonosok és a beruházók sok esetben csak saját gazdasági érdekeiket szem előtt tartva a korrupció biztosította lehetőségek kihasználásával kijátszották az építési tilalom és korlátozások betartását. Ennek következményeként jelentősen csökkentek a még érintetlen, zöld területek. Az egymás mellé épült, stílusukban és nagyságukban eltérő épületek összevisszasága jelentősen lerontotta a városképet.

A turizmus diverzifikációjának hiánya

A Török Riviéra turizmusa teljes egészében a „tenger-homok-napfény” hármásának vonzerejére épül. A területnek a nyaralóturizmustól való teljes függősége jelentős rizikófaktort és veszélyt hordoz magában.

A szezonális problémája

A turistaszézon a tengerparton szinte teljes egészében a nyári hónapokra korlátozódik. A szezon április végétől november elejéig tart, ebben az időszakban koncentráliódik a vendégforgalom szinte 90 %-a. A kereslet jelentős hányadát kitevő nyaraló turista, hiába nem esik nulla fok alá a hőmérséklet a Török Riviérán, a téli hónapokban nem tud fürdeni a tengerben, a „napfény-homok-tenger” hármasa csak a nyári hónapokban valós vonzerő. A nyaralás időpontjának megválasztása a nyári szabadsághoz, a gyermekek iskolai szünidejéhez kötött. Fenti okok miatt a

létesítmények folyamatos, egész évben történő működtetéséhez a feltételek nem adóttak. Sok szálloda, étterem, szórakozó hely a téli hónapokra bezár és kénytelen elküldeni alkalmazottait. A leállás egyrészt bevételkieséssel, másrészt a szezon kezdetén az új alkalmazottak toborzásának nehézségeivel jár együtt.

Közlekedés

A tengerpart jól kiépített úthálózata az utóbbi időkben, főleg a nyári hónapokban kapacitása határához ért. A turisták számának növekedésével párhuzamosan nőtt az őket szállító autóbuszok száma is, az így kialakult dugók, a parkolóhelyek és más közlekedési eszközök alternatívájának hiánya egyre nagyobb gondot okoz a nyaralóhelyeken.

A turizmus, mint interdiszciplináris és interszektorális tudományterület felfogásának hiánya

A turizmus több ponton kapcsolódik más tudományágakhoz, más területekhez. Bizonyos problémák megoldásához, vagy egyszerűen ahhoz, hogy a turizmus jól és hatékonyan működhessen egy adott területen, interdiszciplináris és interszektorális megközelítésre van szükség. Például a tengerparton elengedhetetlenül fontos lenne az együttműködés azokkal az állami és szakmai szervezetekkel, amelyek a környezetvédelem, a természetvédelem, a közlekedés, az egészségügy, a kultúra, stb. területén tevékenykednek. Ez a megközelítés hiányzik még mindig Törökországban. Voltak próbálkozások egy olyan koordinációs szervezet létrehozására, amely a turisztikai és a többi minisztérium munkája közötti együttműködést hivatott elősegíteni és megvalósítani, azonban ez a kísérlet nem járt sikerrel.

A desztináció pozitív imázsát rontó tényezők

A kutatások alapján ebbe a csoportba tartoznak a médiában megjelenő negatív politikai események, pl. zavargások, demonstrációk, terrorcselekmények, melyeknek hatásaként a vendégek könnyen törölhetik utazási listájukról a Török Riviérát. Ugyancsak negatív hatással vannak az ismerősöktől hallott vagy saját tapasztalatból szerzett turistákkal szembeni visszaélések. Pl. a bazárban a potenciális vevőjét erőszakkal üzletébe tuszoló, majd portékáját a reálisnál többszörös áron eladó árus negatív képet közvetít és rontja a desztináció megítélését.

Prof. Dr. Şükrü Yarcın *A Turizmusipar Felépítése* (1998) című könyvében a Török Riviéra turisztikai piacán bekövetkező változásokat a következőképpen összegzi. Az 1980-as években meghirdetett új turizmuspolitika következtében a tengerparton megvalósuló állami és magán beruházások – előbbi inkább

alapinfrastrukturális fejlesztések, míg utóbbi szálláshelyfejlesztések formájában – átalakították a régió turisztikai arculatát. A tengerpart mentén felépített négy- és ötszallagos, hatalmas alapterületen elhelyezkedő, all inclusive ellátást nyújtó szállodák és üdülőfalvak megtöltése újfajta értékesítési technikák és marketing eszközök használatát követelte meg. A korábban jellemző kulturális, felfedező turizmust az 1990-es évek közepétől kétségtelenül felváltotta a nyaraló tömegturizmus. A külföldi turisták nagy része ma már olcsó, csomagtúrák vásárolóiként érkezik a Török Riviéra nyaralóvárosaiba. A Török Riviéra turisztikai piacára jellemző a kereslet rendkívül ár- és jövedelemérzékenysége, a hosszú átlagos tartózkodási idő, a szálláshelyeken belül a nagy szállodák és üdülőfalvak dominanciája. A legfőbb vonzerő a „nap-tenger-homok” hármasa. A turizmus célcsoportját az alacsony vagy közepes jövedelmű turisták alkotják. A turisztikai szolgáltatók alacsony haszonkulccsal dolgoznak, az alacsony egy személyre eső devizabevétel nagy forgalommal párosul. A légi utasforgalmat szinte teljes egészében külföldi charter társaságok bonyolítják le. A turisztikai termékek előállítói, a marketing, az értékesítés, a termékhez kapcsolódó helyszíni szolgáltatások lebonyolítói külföldi utazásszervezők

A turisztikai piac keresleti és kínálati oldala:

Kereslet	Kínálat
<p>motiváció:</p> <p><u>szabadidős turizmus:</u> nyaraló, kulturális, gyógy- és egészség, téli, „yayla”, barlang, vadász, jacht, vallási, vízi, golf, sport,</p> <p><u>hivatásturizmus:</u> kongresszusi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • vonzerő (természeti és ember alkotta) – <i>mindkettőben nagyon gazdag</i> • szállás és étkezés (négy- és ötszallagos, all inclusive ellátást nyújtó szálláshelyek dominanciája) • infrastruktúra – <i>kielégítő, bizonyos területeken hiányosságok tapasztalhatók</i> • szórakozási lehetőségek – <i>sokrétű és egyre bővülő</i> • kultúra – <i>egzotikum, híd Kelet és Nyugat között</i> • vendégszeretet – <i>világhírű a tradicionális török vendégszeretet</i> • biztonság – <i>a turisztikai régiókban jó a közbiztonság, de az időnként megvalósuló terrorcselekményeknek negatív hatása van.</i> • higiénia – <i>európai standardtól elmarad, utóbbi években jelentős felzárkózás</i> • turisztikai szervezetek • árak – <i>jó ár-értékarány, európai árakhoz képest alacsonyabbak</i>
szabadrendelkezésű jövedelem	
szabadidő	

2.4. Turizmusformák a Török Riviérán

A Török Riviéra természeti és kulturális adottságai – mint például a mediterrán éghajlat, a tenger és a hegyek közelsége, valamint a gazdag történelmi és kulturális emlékek – a két turizmusfajta közül a szabadidős turizmus kialakulásának kedvezett. A hivatásturizmus az utóbbi időkig nem játszott jelentős szerepet a tengerparton. Bár Izmir és Antalya neve a konferencia és kongresszusi turizmusban korábban is ismerősen csengett, ennek ellenére a Török Riviéráról senkinek sem a konferenciaturizmus jut elsőre az eszébe, pedig kitűnő adottságokkal rendelkezik a terület e turizmusfajta fejlesztéséhez. Ez a turizmusforma kitűnő lehetőséget kínál a „holt szezonnak” számító téli hónapokban a szállodák megtöltéséhez, ehhez a pozitívumhoz még az is hozzájárul, hogy köztudottan magasabb költség jellemzi a konferenciákra érkező vendégeket, mint a tömegturizmus résztvevőit. A fenti előnyök felismerését követően az utóbbi években a turizmuspolitika célul tűzte ki a konferencia és kongresszusi turizmus tudatosabb fejlesztését és támogatását. Belek hatalmas luxus szállodáinak konferenciatermei tökéletesen megfelelnek nagyobb, nemzetközi rendezvények lebonyolítására is. Éppen ezért a konferenciaturizmus fejlesztésén belül Beleknek kiemelt szerepet adtak. A már ismert városok közül Antalya három nagy létesítménye emelendő ki. A legnagyobb az Expo Center. 1999-ben nyílt meg 65 000 m² alapterületen. Az évente megrendezett belföldi és nemzetközi konferenciák, vásárok és kiállítások között szerepel szállodai, élelmiszeripari, egészségturisztikai, divat, építőipari és mezőgazdasági témájú rendezvény. 1997-ben nyitotta meg kapuit a legismertebb, csak „Üvegpiramisként” emlegetett 6 000 m² alapterülettel rendelkező, több mint 3 000 fő befogadására alkalmas Sabancı Kongresszusi és Vásár Központ. Alakját a párizsi Louvre udvarán lévő híres üveg piramisról mintázták. Az Izmir szívében található 421 000 m² területű Kultúrpark nevű hatalmas létesítményben a Vidámparkon és az Atatürk Szabadtéri Színházon kívül számos szabadtéri fesztivál, koncert, sport és művészeti csarnok, valamint egyéb rendezvényhelyszín található. Ugyancsak itt található a Nemzetközi Izmiri Vásár és Kiállító Központ, melynek alapterülete 55 000 m², ebből 23 750 m² fedett terület.

A Török Riviérára érkező turistáknak azonban közel 90 %-a a szabadidős turizmus valamelyik formáját választja. A tengerparti nyaralóturizmus

szempontjából a tengerpartok és strandok tisztasága és minősítése nagyon fontos szerepet játszik. A Kék Zászló Program egy olyan minőségbiztosítási rendszer, amelynek keretében a strandok és kikötők vizeinek tisztaságát jelzik. Ennek keretében eddig 354 strand kapott kiemelkedő minősítést higiéniai és környezetvédelmi szempontok alapján. Az 1985-ben Franciaországból útnak induló program Törökországba 1993-ban jutott el. Ebben az évben a program vezetésére létrehozták a Törökországi Környezetvédelmi Oktatásért Alapítványt. A szervezet hatáskörébe tartozik a kritériumok ellenőrzése, a zászlók megítélése és szükség esetén bevonatása. Az első zászlókat 1994-ben tűzhatték ki a strandok és kikötők üzemeltetői. Csak azok a strandok és kikötők tűzhetik ki a program emblémájával díszített, kék színű zászlót, amelyek a szigorú kritériumoknak megfelelnek. A strandok esetében 32, a kikötők esetében pedig 24 feltételnek kell megfelelni. A kritériumrendszer négy kategóriából áll: vízminőség, környezetvédelem, megfelelő tájékoztatásnyújtás, biztonság és kiszolgálás. A feltételek teljesülését folyamatosan vizsgálják, és amelyek strandnál vagy kikötőnél mulasztást észlelnek, azzal bevonatják a zászlót.

A kulturális-városnéző turizmus a tengerparton két formában jelenik meg. Egyik a nyaralóturizmus kiegészítőjeként a turisták számára szervezett napi fakultatív városnéző kirándulásokként, a másik pedig inkább télen valósul meg, amikor a körutazások alkalmával egy-egy part menti város történelmi – ókori, bizánci, szeldzsuk vagy oszmán török – nevezetességeit tekintik meg.

A golfurizmus központja az Antalyától 30 kilométerre, keletre fekvő Belek település. 2008-ban a Golf Utazásszervezők Nemzetközi Szervezete (IAGTO) a beleki golfközpontot az év legjobb európai golfközpontjának választotta. A 15 golfpálya mindegyike 18-lyukú, a pályák szomszédságában található szállodák többsége ötcsillagos luxusszálloda. Bodrumban egy 9-lyukú golfpálya található. Ma már a golf nem kizárólagosan az elit sportja, egyre inkább elérhetővé válik a középrétegek számára is. Ennek ellenére még mindig magasabb költségi hajlandóság jellemzi az elit és a hobbigolfozókat, a nívós szolgáltatásokért pedig hajlandók prémiumárat fizetni.

Törökországot négy tenger veszi körbe, tagolt tengerpartja, öblei kedvező adottságot biztosítanak a jachtturizmusnak. A jachtturizmus kezdete az 1970-es évek végére nyúlik vissza. Datça, Gökova és Hisarönü öbleiben görög jachtüzemeltetők tették le a jachtturizmus alapjait. Az 1983-ban hatályba lépő turizmusfejlesztési

törvény a jachtturizmus fejlődéséhez nyílt utat biztosított azzal, hogy engedélyezte a turisztikai és sport célú, idegen lobogó alatt közlekedő hajók török felségvizeken való közlekedését és a török kikötők használatát, valamint engedélyezte a görög jachtklubok és társaságok üzleti célú működtetését az országban. Ez azt eredményezte, hogy mennyiségi és minőségi szempontokból is a nemzetközi sztenderdeknek megfelelően születtek meg az első helyi török jachtvállalkozások. Ma Bodrum, Kuşadası, Datça, Bozburun, Marmaris, Göcek, Köyceğiz, Çeşme, Fethiye, Kemer és Antalya kikötőinek szolgáltatásai hiánytalanok.

A termálvízre alapuló gyógy- és egészségturizmus a tengerparton nem jelentős. Antalya tartományban egyáltalán nincs, Muğla tartományban néhány 25-49 Celsius fok hőmérsékletű termálforrás fakad. Az Izmir környékén található források közül némelyik eléri a 70-100 Celsius fokot is. Az ezeket hasznosító termál- és gyógyszállók száma körülbelül egy tucatra tehető. Ez idáig inkább csak a belföldi turizmusban játszottak szerepet, azonban a jelenlegi turizmuspolitika nagy lehetőséget és potenciált lát a jelentős számú időskorú norvég, holland, svéd, dán és német vendégek miatt e turizmusfajta fejlesztésében. Feltétlenül meg kell említeni itt a Pamukkale melletti termál-és gyógyforrást. Annak ellenére, hogy már egy másik tartományban, Denizliben található, a tengerpart turizmusa szempontjából kiemelkedő fontossággal bír. Az egyik legnagyobb látványosságként szerepelnek az egy-két napos kirándulások programjaiban Pamukkale mészkőmedencéi és a mellette található ókori város, Hierapolisz romjai. A gyógy- és egészségturizmuson belül egy másik terület a tengervíz és tengerparti klíma gyógyító erejét hasznosító thalasso terápia. A nagyobb tengerparti szállodák eddig inkább csak a spa és wellness részleg szolgáltatásaira fordították a figyelmüket, de ma már egyre többen kihasználják a tenger közelségéből adódó lehetőségeket, és thalasso terápiás kezeléseket is kínálnak.

Antalya földrajzi fekvése miatt igen kivételes helyzetben van. A nyári tengerparti turizmus mellett télen a téli turizmusból is ki tudja venni a részét, a belvárostól ötven kilométerre északra található Saklıkent síközpont révén a Beyhegységben 2000-2400 méter magasságban található két pályán egy óránként 240 és egy 340 fős sífelvonót működtetnek.

A „yayla” turizmus egy sajátos török turizmusforma. A yayla szónak két jelentése van: az egyik a fennsík, a másik pedig a félnomád életmódot folytató népek nyári, hegyvidéki szálláshelyét jelenti. Ezek az időszakos szálláshelyek a nyáron is

kellemes, hűvösebb hőmérsékletű, nagy magasságban fekvő fennsíkokon, völgyekben található. Ez a turizmusfajta a mi fogalmaink szerint leginkább a hegyvidéki turizmus definíciójának felel meg és egyelőre még csak a helyi lakosok körében kedvelt turizmusforma. A személyautókkal vagy terepjárókkal megközelíthető fennsíkokat minden oldalról hegycsúcsok veszik körbe. A csodálatos panoráma és a jótékony magaslati levegő túrázással, hegymászással egészül ki. A szálláshelyek mennyiségi és minőségi szempontból is elégtelenek. Sokszor még az alapinfrastruktúra is hiányzik. A néhány piknikezésre és sátorozásra kijelölt helyen kívül más szálláslehetőség vagy egyéb vendéglátóhely nem áll rendelkezésre.

A barlangturizmus Antalyában bír nagyobb jelentőséggel. Közel ötszáz mészkőbarlang található a Torosz-hegység ezen középső szakaszában, ebből körülbelül húsz látogatható. A barlangturizmusban főként a helyi lakosok egy szűkebb, speciális érdeklődésű rétege vesz részt, azonban több olyan barlang is van, melynek bejárata a tengerről nyílik – Kalóz-barlang, Szerelmesek-barlangja, Foszfor-barlang Alanyában – így ezek a hajókirándulások programjába beépítve a helyieken kívül nagyobb közönséget, külföldi turistákat is vonzanak. Kiemelendő még az Antalya északi részén fekvő Karain-barlang és az Alanyában található Damlataş-cseppkőbarlang. Előbbi a rétegeiből feltárt emberi és állati csontokon, szerszámokon, használati tárgyakon keresztül a legkorábbi időktől kezdve számol be az itt élő emberek életéről. Utóbbit pedig az egészségturizmusban betöltött jelentős szerepe emeli ki, sőt a barlangnak köszönhető a város turisztikai felfedezése is. Levegőjének összetétele, magas széndioxid tartalma és páratartalma gyógyítólag hat több tüdő-és légzőszervi megbetegedés esetében.

A vallási turizmus szempontjából két jelentősebb zarándokhely ismert. Az egyik az Antalya tartományban, Demrében található Szent Miklós-templom. A görögkeleti egyházban nagy népszerűségnek örvendő Szent Miklós püspök egykori temploma helyén ma álló, múzeumként funkcionáló templomépületet évente nagyon sok ortodox hívő keresi fel. Minden év decemberében tartják a Szent Miklós Szimpóziumot, melyen neves egyházi személyek is részt vesznek. A másik jeles zarándokhely Izmir tartományban, Selcuk mellett található. A Szűz Mária utolsó lakhelyeként számon tartott kőházhoz a világ minden tájáról érkeznek keresztény zarándokok. A zarándokhelyre VI. Pál pápa, II. János Pál pápa és Benedek pápa is ellátogatott.

A sportturizmus minden formája képviselteti magát a Török Riviérán. A levegőhöz köthető sportágak közül az egész partvonalon hódolnak a siklóernyőzésnek. A vízi sportoknál a helyi terminológia külön választja a tengeri és az édesvízi sportokat. A tengeri sportok közül az egész partvonal mentén lehetőség nyílik búvárkodni, az égei-tengeri Çeşme tengerpartja pedig a windsurf és a kitesurf törökországi paradicsoma. Az édesvízi sportok közül jelentős a vadvízi evezés. Antalyában a Körülü-kanyonban, Marmarisnál pedig a Dalaman-folyón van lehetőség raftingolni. Mindkét folyó nehézségi foka WW2-WW3-as jelölésű a hatfokozatú skálán. A szárazföldön űzhető sportok közül kiemelkedik a már említett golf, a tenisz, a futball, a strandröplabda, a kerékpár és a triatlon. Amatőr és professzionális sportklubok minden nagyobb településen működnek, ahol évente rendeznek országos és nemzetközi versenyeket.

3. Alkalmazott kutatási módszerek

A szakirodalom áttanulmányozását követően a kutatás részben a korszakra vonatkozó statisztikai adatokat gyűjtöttem össze és dolgoztam fel. A fejlődés negatív és pozitív következményeinek okait kutattam, majd levontam saját következtetéseimet, és ajánlásokat tettem a jövőbeni fejlődés lehetőségeire vonatkozóan.

Magyar nyelven írott szakirodalom nem állt rendelkezésemre a téma kidolgozásában, ezért főképpen török szakkönyvek, török, angol és német nyelvű nyomtatott és elektronikus folyóiratok szolgáltak forrásként. Nagy segítséget nyújtottak a témában saját tapasztalataikat megosztó, több évtizede a turizmusban dolgozó helyi szakemberekkel, szállodai és utazási irodai vezetőkkel folytatott beszélgetéseim. Az elemzésekhez a Török Statisztikai Hivatal (TÜİK), a Török Utazási Irodák Szövetsége (TÜRSAB), a Kulturális és Turisztikai Minisztérium (KTB), valamint a helyi kereskedelmi és ipari kamarák statisztikai adatbázisait használtam fel. A Török Riviérán a fejlődés számokban mérhető alakulásának bemutatását az 1970-es évek második feléig a statisztikai adatok hiánya nem teszi lehetővé. Ennek a körülbelül 25 évnek a viszonyai a turizmus alapjait lerakó helyi szakemberek visszaemlékezéseiből ismerhetők meg.

Országos szintű adatok egyes témakörökben már korábbról, egészen az 1960-as évek elejétől rendelkezésre állnak, de régiónkénti, valamint a szálláshelyek számára vonatkozó felméréseket, adatgyűjtéseket ebben az időben még nem végeztek. A határátkelőhelyek kimutatásai alapján az országba érkező turisták számára és nemzetiségére vonatkozó tartományenkénti kimutatásokat a Turisztikai Minisztérium már 1972-től készített, azonban ezek is csak 1977-től hozzáférhetőek. Az első szálláshelyi statisztikák 1974. második felétől készültek, azonban ezek csak a minisztériumi engedéllyel működő szálláshelyeket tartalmazzák. A helyi önkormányzati engedéllyel rendelkező szálláshelyekre vonatkozó statisztikákat először 1987-ben, majd 1989-ben tették közzé, rendszeresen viszont csak 1992-től 2003-ig. 2006-ban ismét megjelent egy kimutatás, azóta azonban nem. A fenti okok miatt teljes képet az országban és az egyes régiókban, tartományokban, járásokban működő szálláshelyek és az ott megszálló vendégek számáról csak bizonyos évekre lehet készíteni.

E fenti sajátosságnak köszönhetően a szálláshelyeknek a mai napig nincs egységes statisztikai nyilvántartása Törökországban. Ahhoz, hogy az ország valamennyi működő szálláshelyét számba lehessen venni, az önkormányzati és a minisztériumi engedéllyel rendelkező szálláshelyekre külön-külön készített statisztikákat kell összegezni, kivonva belőlük a még nem üzemelő szálláshelyeket, melyeket a török gyakorlat szintén a szálláshelyek között tüntet fel.

A feldolgozást megnehezítették a statisztikákat készítő, fent említett intézmények azonos időpontokban ugyanarról a statisztikai sokaságról (pl. érkező turisták száma) készített, de mégis jelentős eltéréseket mutató éves jelentései. Gyakran egy intézményen belül is a különböző időpontokból származó, azonos múlt időszakra vonatkozó adatok között is meglehetősen nagy eltérések tapasztalhatók. Ezen kívül szintén gondot jelentett bizonyos évek statisztikai adatainak hiánya, amelyekkel a fent említett szervek (KTB, TÜRSAB) személyes megkeresésemre sem tudtak szolgálni. Ennek oka, hogy a kötelezpéldányok archiválása és megőrzése csak a közelmúltban vált előírássá. E fenti esetekben a következetesség elvét követtem, és egy-egy téma feldolgozásnál (pl. szálláshelyek száma éves bontásban kategória és típus szerint) azon intézmények statisztikáit vettem alapul, amelyekhez a területre vonatkozó adatok természetüknél fogva legközelebb állnak (KTB), illetve a különböző időpontokból származó, ugyanarra a sokaságra vonatkozó, de eltérő eredményt hozó kimutatásoknál az időben legfrissebbeket vettem alapul. Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy sikerült egy átfogó képet nyújtani az ország és ezen belül a Török Riviéra turizmusának eddigi időszakáról.

4. Kutatás

4.1. A Török Riviéra turizmusának fejlődése

4.1.1. 1950-1981: a turizmus születésének hajnala

Az 1950-es dátum egyszerre jelöli szimbolikusan és egzaktan a Török Riviérán a turizmus kialakulásának kezdetét. Szimbolikus, mert ebben az évben hozták az első törvényt a turisztikai vállalkozások támogatásáról, először ismerve el ezzel a szektor gazdasági fontosságát. Egzakt, mivel ekkor épültek a régió első turisztikai jellegű szálláshelyei, és ekkor érkeztek ide az első turistacsoportok. A turizmus születésének hajnaláról a korábban említett okok miatt jobbra csak az itt élő, a turizmussal mint jelenséggel éppen akkor megismerkedő helyi „szemtanúk” beszámolóit nyújtanak információt. A velük készített interjúkból és beszélgetésekből lehet képet alkotni arról, hogy milyenek voltak a viszonyok a kezdetek kezdetén. Mi volt adott, milyen akadályokkal kellett szembenézniük és milyen lehetőségek kínálkoztak a kor úttörő vállalkozói számára. Nem voltak ebben az időben képzett, a szakma fortélyait iskolában elsajátító szakemberek, sok helyen még az alpinfrastruktúra – utak, közművek, távközlés – is hiányzott, nem beszélve a turisztikai infrastruktúra teljes hiányáról. A lakosság nagy része mezőgazdasággal foglalkozott. Az első turistákra a kezdeti időszakban még nem pénzkereseti forrásként gondoltak, hanem a szó szoros értelmében vendégül látták őket a család asztalánál, és az ősi vendégjog alapján a ház legjobb fekhelyét kínálták nekik. Az üzleti szemlélet még hiányzott. Az érkezők számának növekedésével azonban megcsillant ennek az új megélhetési módnak a lehetősége. A rátermettebb, ambiciózusabb helyi lakosok autodidakta módon váltak gazdákból, kisiparosokból hirtelen szállodássá, utazási iroda vagy étterem tulajdonosává, azaz szó szerint a gyakorlat tette akkoriban a mestert. A szükség szülte és termelte ki az új szakma képviselőit. Ezekben az időkben a turisztikai marketing teljes arzenálját a szójhagyomány jelentette. A turizmus minden területét a spontán fejlődés és amatőrizmus jellemezte, legyen szó a fent említett szakemberállomány kitermeléséről vagy a turizmus kialakulásához elengedhetetlenül szükséges, de addig nem létező szálláshelyek és vendéglátóhelyek létesítéséről, utazási irodák alapításáról. Az első 25 év a helyi lakosok és olyan személyek

visszaemlékezéseiből ismerhető meg, akik valamilyen módon részt vettek a kezdeti lépések megtételében.

Antalyában Hüseyin Çimrin két kötetben több mint 1200 oldalon foglalta össze a tartomány történetét. A szerző az 1960-as években Németországban tanult, itt szerezte diplomáját turizmus szakon. Ezzel ő lett az első külföldön diplomát szerző török szakember és az első német nyelvű idegenvezető Antalyában. Tőle tudhatjuk, hogy a turizmus mai fővárosa, Antalya az ötvenes években egy 27 515 fős kis városka volt, ma 2 223 000 főt számlál a lakossága, azaz 64 év alatt nyolcvanszorosára nőtt, és a szavaival élve: “Semmi sem maradt érintetlen... amikor Antalya utcáit nézem, képtelen vagyok felismerni benne azt a várost, amelyikben felnöttem.” (ÇIMRIN, H. 2012, 615.p.) A tavasszal illatukat árasztó narancs, mandarin és naspolya kerteket, az árnyékot adó fákkal övezett kis utcákat és a szétszórt kis házakat széles sugárutak és betonrengeteg váltotta fel. A fenti változás az 1950-es években vette kezdetét az első látogatók megjelenésével. A néhány, ókori emlékek iránt érdeklődő, Burdur városáig vonattal, onnan autóstoppal vagy busszal érkező harminc-negyvenfőnyi külföldi turistát leszámítva a legtöbben Ankarából és Isztambulból érkeztek. Ezek a helyi turisták a vallási ünnepek alkalmával éves szabadságukat kívánták Antalyában tölteni. A város ismertté válásában nagy szerepet játszott az 1953-ban, Antalyától 48 kilométerre fekvő ókori aszpendoszi színház megnyitása és az Ankarai Állami Színház társulatának szereplése. Az érkező vendégek a helyiek által kiadott szobákban, iskolákban kialakított szálláshelyeken szálltak meg. A város első hotelét az első világháború utáni olasz megszállás idején építették, sokáig csak Olasz Hotel néven emlegették. Négy hotel és kilenc hán működött akkoriban még a városban, azonban ezek színvonaláról sokat elárul, hogy az érkezők többsége inkább a helyiek házaiban bérelt szobát, mintsem a fenti szálláshelyek valamelyikében. Antalya első igazán turisztikai jellegű hotele 1956-ban nyitotta meg kapuját. A harminc szobás Teras Otel mellett az ötvenes-hatvanas években már tizenkét hotel, hét panzió és négy motel is működött. Ugyanebben az évben megjelent az első könyv Antalyáról “Antalya képei” címmel, két év múlva pedig kinyomtatták a várost reklámozó első brosrát. 1958-ban kezdte meg működését az első utazási iroda, az Ekspres Turizm, amely Anglia akkori egyik legnagyobb utazási irodájával együttműködve az általuk küldött turisták részére egynapos Perge-Aszpendosz-Side kirándulásokat szervezett. A hatvanas években még négy utazási iroda nyílt, a Yeşil Antalya, az Aspendos, az Akay és a Menküer.

Ezek közül az Ekspres Turizm – ma Pamfilya néven – és az Akay Turizm jelenleg is működik. E kezdeti időszak amatőrizmusát jól példázza az az eset, amely 1959 nyarán történt meg, amikor is egy német újságíró érkezett Antalyába, és a kormányzó a turizmus népszerűsítése céljából körbevezette őt a városon. Interjúkészítés közben az újságíró szeme megakadt egy sor üresen hagyott sátron. Ezeket korábban a kormányzóság saját költségéből állította fel és adta át a helyi nomádoknak abból a célból, hogy ne költözzenek fel a nyári szálláshelyeikre, mert az így elnéptelenedett város nem nyújt vonzó képet az újonnan érkező turistáknak. A kormányzó nem akarta bevallani, hogy próbálkozásuk kudarcba fulladt, és hirtelen vezérelt ötletként azt találta mondani, hogy ezeket a német turistáknak állították fel, hogy ingyen nyaralhassanak. Az egy hónap múlva megjelenő német Bunte folyóiratban Antalyát a következő főcímmel hirdették: “A Török Riviéra ingyenes sátraival várja a németeket.” A következő évben a hirdetésre érkezőknek a kormányzóság a családoktól kölcsönkért székekkel, asztalokkal és matracokkal felszerelt sátrakat kénytelen volt rendelkezésre bocsátani. A következő évben, hogy elejét vegyék az ingyenes sátrakból adódó félreértésnek, ezt a lehetőséget egy egyszeri, turisztikai bevezető kampánynak nevezték és beszüntették. 1967-ben a német Touropa Travel indította el az első charterét Antalyába, ezt követte 1970-ben az osztrák Touropa-Austria. A kilencven férőhelyes kisgéppel érkező turisták két hetes turnusokban váltották egymást. Pergébe, Aszpendoszba, Anamurba, Pamukkaléba és Kappadokiába szerveztek kirándulásokat. A következő két év során több európai utazási vállalat csatlakozott, és így egyre több turista érkezett. A mai repülőtér abban az időben még nem létezett, így ezek a gépek a le- és felszálláshoz a katonai repülőtér kifutópályáját használták. Antalyából Kemerbe és Alanyába akkortájt csak hajóval lehetett eljutni, vagy a nyári hónapokban esetleg dzsipekkel a hegyeket átszelve. Ezen a helyzeten javítottak az 1970-es évek alapinfrastrukturális fejlesztései. 1972-ben Antalya kikötőjét és a belvárost műemlékvédelem alatt álló területté nyilvánították. Olasz befektetők jelentkeztek az első üdülőfalu felépítéséhez, azonban ehhez előtte meg kellett építeni az Antalya és Kemer közötti utat. Az út elkészülte után 1974-ben az első üdülőfalu, a Kemer Club Valtur is felépült biztosítva a további fejlődés lehetőségét Kemer számára. Az 1970-es évektől az 1980-as évek elejéig tartó időszakot a kempingező, saját sátraikban lakó vagy lakókocsival érkező turisták és hátizsákos hippik korszaka jellemezte. Ekkoriban váltak nagyon népszerűvé a Bristish Petrol által létrehozott mocampnek nevezett

autós kempingek. Ezek az egy napi távolságokra létesített kempinghelyek kifejezetten a lakókocsival érkezők számára épültek. Mivel nem volt megfelelő számú szálláshely és légiközlekedés akkoriban, jóformán utak sem, a lakókocsi utazási forma a közlekedés és a szálláshely problematikáját egyszerre oldotta meg.

A tartomány második legnagyobb városában, Alanyában a turizmus kialakulásában a Damlataş-cseppkőbarlang 1948-as felfedezése játszott kulcsszerepet. A barlang levegője gyógyító hatással bír a különféle légúti megbetegedésekben szenvedőkre. A barlang megnyitását követően kezdett nőni a városba látogatók száma. Út hiányában csak a tengeren lehetett megközelíteni Alanyát, a hajójáratok száma sem volt túl gyakori, húsznaponta egyszer szállított utasokat a hajó a város kikötőjébe. Alanya akkori viszonyai Rabia Kahya visszaemlékezéseiből ismerhetők meg. A Kahya család neve azóta összenőtt a városban a turizmussal. Az 1960-as években épültek a város első szállodái, ezek egyike volt a Kahya családé, az Ankara Palace Oteli. Az egyetlen, a várostól távolabbi hotel az 1963-ban Kestelben – ma Alanya egyik külvárosa – épült Maritim Hotel Club Alantur volt. Ezt megelőzően még az 1950-es években a helyi járási hivatal működtetett egy hant. Az 1960-as években felépülő néhány hotel mellett a helyiek itt is saját házaikban szállásolták el a turistákat. Ez volt a „zimmer frei” időszak. Nem egyszer a járási hivatal hangosbemondón keresztül hívta fel a helyiek figyelmét, hogy szobát kereső vendég érkezett a városba. A vendégkört eleinte a fővárosból érkezők jelentették, majd kiegészültek az egyénileg, hátizsákkal érkező Anatóliát beutazó külföldiekkel. Egészen a 70-es évekig csak néhány hotel és motel volt található az alanyai félsziget két oldalán elterülő partszakaszon. Ezek a szálláshelyek együttvéve sem haladták meg az 1000 ágy kapacitást.

Side, az egykori kis halászfalu Antalya és Alanya között található félúton. Mára kifejezetten a kisgyermekes családok nyaralóparadicsoma, luxusszállodáiról és hosszan elnyúló, homokos tengerpartjáról híres. A negyven évvel ezelőtti viszonyokat egy újságban adott interjúban Ali Barut ismertette. A Barut család ma tizenkét hotel tulajdonosa, jelentős mértékben hozzájárultak Side fejlődéséhez. Az első hotelt, melynek 36 szobája volt, 1971-ben építették, és az Athena³ nevet viselte, melyet 1974-ben a török hadsereg észak-ciprusi bevonulását követően Cennetre változtattak, mivel a helyi török lakosság számára nem csengett kedvezően a korábbi

---

³ 1895-ben a görög-török lakosságcsere során telepítették vissza a családot Krétáról

név. Akkoriban az Athena mellett egy 25 szobát számláló Turtel nevű motel és egy Alantur nevet viselő bungalókból álló szálláshely kínálta szolgáltatásait. Ali Barut szavaival illetve az akkori viszonyokat: „Nem volt sem út, sem víz, sem áram, sem vendég”. (BARUT, A., 2013, <http://turizmguncel.com/editor/antalya-otelciliginin-kurucusu-ali-ihsan-barut-e33.html>) Ünnepek alkalmával szabadságukat töltő helyiek és nászutasok voltak az első vendégek. Mivel Alanya-hoz hasonlóan Side is csak a tenger felől volt megközelíthető, így a hotelből rossz idő esetén a vendégek is elmaradtak. Az 1970-es évek második felében készült el az első aszfaltút és a szennyvízcsatorna-hálózat, ezzel a turisták száma is gyarapodni kezdett.

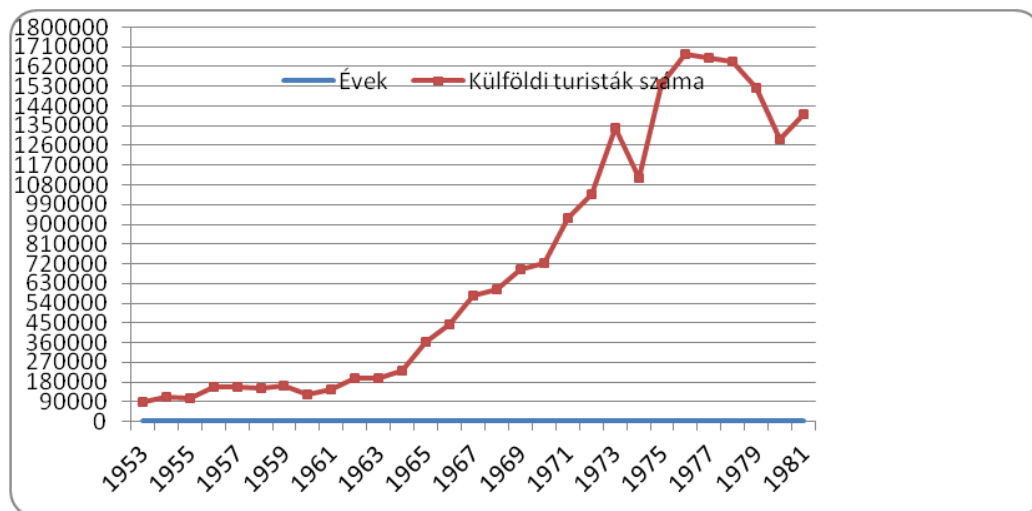
Antalya nyugati oldalán, a tartományi székhelytől 190 kilométerre fekszik Kaş és Kalkan városa. Itt a turizmus 1977-ben kezdődött, amikor egy emeletes busszal és egy kamionnal megérkezett az első hippie csoport Kaşba. Egy évvel később a városka főterén megnyílt az első büfé és halászcsonakokkal elindultak az első egy napos kirándulások a Kekova-öbölbe. A zimmer frei időszakokkal párhuzamosan megépültek az első hotelek és éttermek is a városban.

A Kaştól körülbelül 150 kilométerre nyugatra kezdődő égei-tengeri nyaralóhelyeken sem volt más a helyzet. A turizmus alapjait itt is az 1950-es években rakták le. Aydin tartomány tengerparti nyaralóhelyei közül Kuşadasıban és Didimben koncentrálódik a turizmus 90 %- a. Az 50-es években építették Didim első turisztikai létesítményét az Altınkum – magyarul Aranyhomok – strandon. A tulajdonosokat kifizetve az állam teljes hosszában kisajátította a strandot, és a városrendezés jegyében egyemeletes házakat építettek a parttal szemben, melyekben később üzleteket, éttermeket nyitottak. Muğla tartomány két nagy tengerparti üdülővárosában, Bodrumban és Marmarisban, valamint az ezek környékén található kisebb településeken szintén ezekre az időkre datálhatók az első hátizsákkal és sátorral érkező turisták. Az 1960-as évek végéig a lakosság halászból és mezőgazdaságból élt. Gazdaságilag elmaradott területnek számított Bodrum, emiatt meglehetősen magas volt a jobb megélhetés reményében elvándorlók száma. A második gazdasági fejlesztési tervciklusban (1968-1972) a turisztikai fejlesztési célok között szerepelt a jachtkikötők építése. Az 1970-es években a terveknek megfelelően Bodrumban, Kuşadasıban, Kemerben és Çeşmeben megépítették az első

jachtkikötőket. Ugyanebben az időben kezdett népszerűvé válni a ma Kék Út⁴ (törökül Mavi Yolculuk, angolul Blue Cruise) néven ismert vitorlás túraútvonal. A kezdetekben Bodrum és a Gökova-öböl közötti, máig érintetlen szépségű öblökkel és szigetekkel övezett utat járták be a guleteknek⁵ nevezett török vitorlás hajók. A jacht- és hajóturizmust kétségtelenül ez a tengeri útvonal tette népszerűvé Törökországban.

A Török Riviérán egészen 1963-ig teljesen spontán volt a fejlődés. 1963-ban a gazdaság összes szektorára, beleértve a turizmust is, ötéves terveken alapuló tervgazdálkodást vezettek be. 1963-1982 között összesen három és fél ötéves tervciklus zajlott le. Ezek a tervek azonban leginkább csak az íróasztalon valósultak meg, a valóságban sem a célul kitűzött turistaszámot, sem a tervezett turisztikai bevételeket nem sikerült elérni. Ezeknek a háttérben nem egyszer az országban végbemenő, általában negatív hatású politikai események álltak. Az alábbi grafikon a tengerparti tartományokra vonatkozó statisztikai adatok hiányában az 1953 és 1981 között az országba érkező turisták számát mutatja.

1. Grafikon: Az országba érkező külföldi turisták száma 1953-1981 között

Forrás: T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (1992), *Istatistik Göstergeler 1923-1990*, Devlet İstatistik Enstitüsü Döner Sermaye İşletmesi, Ankara

A grafikonon jól látható, hogy a folyamatos növekedés négy évben torpant meg és esett vissza. Első alkalommal az 1955-ös politikai zavargások vetették vissza az éppen születendő turizmus fejlődését. A Ciprus helyzetét rendezni kívánó londoni

⁴ A Bodrumba száműzött Cevat Şakir Kabaağaçlı író és társai használták először a kifejezést. Műveik alapján vált később népszerűvé az általuk bejárt útvonal.

⁵ gulet: szküner típusú, általában kétárbocos vitorlás hajó

tárgyalások alatt Szalonikiben, Atatürk egykori házában felrobbanó bomba hatására több nagyobb török városban zavargások törtek ki. Az akkor még kis számban érkező turisták számában egy kisebb visszaesés volt megfigyelhető. Míg a felmérés első évében, 1953-ban 91 114 fő érkezett az országba, addig ez a szám 1954-re 22,5 %-kal emelkedett, azaz 111 619 főre. A zavargások idején 107 348 főre csökkent, majd a következő évtől egészen az 1960-as katonai puccsig nőtt, ekkor az előző évhez képest 33 %-kal csökkent ismét az országba látogatók száma. Az 1960'as évek folyamatos emelkedését az 1974-es ciprusi válság törte meg. Ekkor az országba érkező turisták száma 1 341 527-ről 1 111 298 főre esett, ami 17 %-os visszaesést jelentett. Az 1967-ben induló, Antalyába utasokat szállító charterjáratokat az elkövetkező 10 évre beszüntették, csak isztambuli átszállással lehetett megközelíteni a tengerparti várost. A ciprusi válságot követő két évben még nőtt a turisták száma, de ezt követően csökkent, a mélypontot az 1981-es újabb katonai puccs idején érte el. Az 1969-es év kivételével a külön erre a célra felállított bank, a Turizmus Bank (T.C. Turizm Bankası) és a Törökországi Fejlesztési Bank (Türkiye Kalkınma Bankası) turisztikai fejlesztésre elkülönített alapjait sem sikerült felhasználni. A rendelkezésre álló pénzeszegeknek évente átlagosan mintegy csak 60 %-át fordították beruházásokra, ez alól az 1971-es év kivétel, ekkor ugyanis 200 %-ot használtak fel. Az alábbi táblázatban a vizsgált négy tartományban a korszak végére megépült szálláshelyek száma látható tartományi bontásban.

2. táblázat: A szálláshelyek számának alakulása 1978-1981 között

	Tartományok	1978	1979	1980	1981
Szálláshelyek száma	Égei-tenger összesen	81	80	85	100
	Izmir	30	27	28	30
	Aydın	14	19	15	17
	Mugla	19	26	28	35
	Földközi-tenger összesen	70	86	77	80
	Antalya	38	47	45	47
Törökországi szálláshelyek	Összesen	261	265	267	278

Forrás:

1. TURIZM VE TANITMA BAKANLIĞI, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1978, *Geceleme istatistikleri*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, 1979, Ankara
2. TURIZM VE TANITMA BAKANLIĞI, TURIZM PLANLAMASI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1979, *Geceleme istatistikleri*, Araştırma Dairesi Başkanlığı İstatistik ve Yayın Şubesi Md., 1980, Ankara
3. KÜLTÜR VE TURIZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞTIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1980, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, 1981, Ankara

4. BULDAĞ, O., 1981, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Araştırma Grup Başkanlığı 1982, Ankara

Az égei-tengeri tartományokban, Izmirben, Aydınban és Muğlaban 60-80 között mozgott a minisztériumi engedéllyel rendelkező szálláshelyek száma, míg Antalyában 40-50 között. Ez összesen az egész országban működő szálláshelyek számának átlagosan 40-45 %-át tette ki. A Riviéra négy tartományán belül pedig Antalyában volt a szálláshelyek több mint fele. A fenti táblázat statisztika hiányában nem tartalmazza a helyi, önkormányzati engedélyezésű szálláshelyeket, így a fenti számoknál a valóságban jóval több szálláshelyről beszélhetünk.

A rendelkezésre álló szálláshelyi statisztikák adatai szerint 1976-1981 között a szálláshelyeken megszálló vendégek közül a belföldi turisták száma többszörösével meghaladta a külföldről érkezők számát. A külföldi vendégek körülbelül fele, míg a belföldi vendégek közel 80 %-a a hoteleket részesítette előnyben. Ezt a szálláshelyformát követték az Égei-tengernél az üdülőfalvak, majd a motelek és a kempingek. A Földközi-tengernél a szállodákat a motelek és a kempingek követték. Az Égei-tenger menti üdülő településeken több luxus szálloda volt található, mint a Földközi-tenger mentén. Ezekben a szállodákban a megszálló vendégek száma az évek során ingadozó volt és csökkenést mutatott, míg az alacsonyabb kategóriájú szállodákban folyamatos emelkedést mutatott. Ugyanez volt megfigyelhető a motelekben és üdülőfalvakban megszálló vendégek számánál is.

1980-ban és 1981-ben a tartományokon belül az egyes járásokra vonatkozóan is készítettek statisztikákat. Ezekből kiderül, hogy Antalya tartományban Antalyában, Aydın tartományban Kuşadasıban, Muğla tartományban pedig Marmarisban volt a legtöbb minisztériumi engedélyű szálláshely. A külföldi vendégek többsége is a fenti városokban választott szálláshelyet.

A turisták nemzetiségére vonatkozó felmérések alapján az első tíz küldő ország között szerepelt Franciaország, az egykori Német Szövetségi Köztársaság, az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Olaszország, a Benelux Államok, Irán, Ausztria, Svájc és a skandináv országok. Ezek országos adatok, a tengerparti régióra vonatkozóan nem készült akkoriban még kimutatás, csak a helyiek elbeszéléseiből tudható, hogy az égei- és a földközi-tengeri nyaralóhelyeket akkoriban főleg németek, osztrákok, franciák és olaszok látogatták.

Az 1982-es év jelentette a változást, ebben az évben hozták meg azt a fentiekben már többször említett 2634-es számú törvényt, mely igazi áttörést jelentett a turizmus fejlődésében, és egy teljesen új korszak kezdetét jelentette.

4.1.2. 1982-1994: A „szálloda boom” korszaka

Az 1980-as években a török gazdaság fejlesztése szempontjából a turizmus, mint jelentős devizatermelő ágazat felértékelődött. A kormány már az 1960-as évek elejétől tett lépéseket az iparágat támogató törvények és az öt évre szóló turizmus fejlesztési tervek kidolgozásával a fejlesztésre, azonban egészen 1982-ig nem adott ezeknek határozott irányt. A törvény első alkalommal szabályozta a tengeri turizmus alapját jelentő hajó- és jachtkikötők építésének és üzemeltetésének kritériumait. Ezen új feltételeknek több már meglévő kikötő nem tudott eleget tenni, így ezek elvesztették üzemeltetői jogaikat. A nyolcvanas évek második felében viszont komoly növekedés következett be az újonnan épített kikötők és kikötői helyek számában Çeşme és Antalya között.

1982-ben a Török Riviéra első két turisztikai központtá nyilvánított területe Antalya óvárosa és a város nyugati oldalán található Konyaaltı partszakasz volt. Ezt követően az 1980-as évek végéig Antalya tartományban Çolaklıt, Manavgatot, Gazipaşát és Alanya városának nyugati részét, majd a kilencvenes évek elején Kaş-Kalkan tengerparti részét jelölték turisztikai központtá. Antalya városának déli részét és Side városát pedig turisztikai térséggé nyilvánították. Aydın tartományban Akbük és Kuşadası, Izmir tartományban Çeşme Altinkum nevű strandja, valamint kikötője és Selcuk Pamucak nevű strandja kapta meg a turisztikai központ státuszt. Muğla tartományban Bodrum kikötője, a várossal szemközi Karaada nevű sziget és a Bodrumhoz közeli Yalıkavak kikötője vált turisztikai központtá. Marmaris és környéke turisztikai térség lett, Milas járásban pedig Akbük település és a Kazıklı-öböl között elterülő tengerparti szakasz, a Çam-kikötő, valamint Ölüdeniz vált turisztikai régióvá. 1982 és 1994 között az országban 88 terület kapta meg a turisztikai minősítést, ebből Antalyában 10, Aydınban 2, Izmirben 5, Muğlaban pedig 9 volt található, ami az összes turisztikai régióvá nyilvánított terület 30 %-át foglalta magában.

A következő táblázat az 1980-1994 közötti időszak támogatott beruházásainak számát mutatja. Minden nyertes pályázatot számon tartottak és nyomon követték megvalósulásukat.

3. táblázat: Támogatott beruházások száma 1980-1994 között

Évek	Égei-tenger	Izmir	Aydın	Muğla	Földközi-tenger	Antalya	Összes
1980	0	0	0	0	1	1	6
1981	4	1	0	3	4	2	19
1982	4	0	0	4	6	4	22
1983	15	2	4	9	12	7	50
1984	18	2	1	15	14	8	59
1985	20	2	4	14	31	24	90
1986	65	9	13	42	51	45	195
1987	113	13	31	58	81	66	288
1988	220	38	48	117	100	81	462
1989	237	49	62	111	166	148	592
1990	33	2	5	24	29	24	138
1991	28	8	2	13	36	34	140
1992	36	6	4	25	33	32	114
1993	39	5	7	20	34	30	152
1994	22	2	2	11	19	13	62
Összesen	854	139	183	466	617	519	2389

Forrás: ÖNEN M. O. (2000), *Türkiye'nin Turizm Sektöründeki Gelişmeler, Dünya Turizmindeki Yeri ve Türkiye Kalkınma Bankası'nın Rolü*, Türkiye Kalkınma Bankası Sektörel Araştırmalar, Araştırma Müdürlüğü, Ankara

A táblázat adataiból kitűnik, hogy már a törvény elfogadását követő évtől emelkedni kezdett a beruházások száma. Ez az emelkedés 1986 és 1989 között volt a legintenzívebb. Ezekben az években az országban létrehozott összes turisztikai beruházás több mint fele a Török Riviérán valósult meg, ezen belül is első helyen Antalya állt, majd sorrendben Muğla, Aydın és Izmir következett. 1990-ben egy nagyobb visszaesés figyelhető meg. Ennek hátterében egy sajnálatos politikai esemény állt, ugyanis ebben az évben rohanták le az iraki csapatok Kuvaitot, majd ennek következményeként vette kezdetét az öbölháború. 1994-ben ismét, bár kisebb mértékben csökkent a beruházások száma. Ennek oka a Törökországban kibontakozó, súlyos belső pénzügyi válság volt.

Az alábbi táblázat tartományonként mutatja a már működő és a beruházási szakaszban lévő szálláshelyek számának alakulását a tárgyalt időszakban.

4. táblázat: Szálláshelyek számának alakulása 1982-1994

Tartományok	1982	1983	1984	1985	1986	1987	
Izmir (a)	27	30	30	33	40	49	
Izmir (b)	-	-	-	-	-	-	
Izmir (c)	-	-	-	-	-	190	
Aydın(a)	16	17	20	22	30	41	
Aydın (b)	-	-	-	-	-	-	
Aydın (c)	-	-	-	-	-	273	
Muğla (a)	34	34	30	51	68	83	
Muğla (b)	-	-	-	-	-	-	
Muğla (c)	-	-	-	-	-	367	
Antalya (a)	46	48	46	60	71	98	
Antalya (b)	-	-	-	-	-	-	
Antalya (c)	-	-	-	-	-	322	
Összes a+c	123	129	126	166	209	1423	
Töröko. (a)	569	611	642	689	731	834	
Töröko. (b)	339	376	412	501	638	892	
Töröko. (c)	-	-	-	-	-	5653	
Összes a+c	569	611	642	689	731	6487	
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Izmir (a)	59	70	84	92	99	108	120
Izmir (b)	73	116	126	126	132	116	95
Izmir (c)	-	526	-	-	501	-	440
Aydın (a)	49	63	76	85	92	103	111
Aydın (b)	98	138	152	152	134	121	105
Aydın (c)	-	613	-	-	415	-	414
Muğla (a)	115	134	156	185	208	227	256
Muğla (b)	291	400	453	449	431	421	384
Muğla (c)	-	311	-	-	1 333	-	1 464
Antalya (a)	146	190	237	277	301	324	361
Antalya (b)	296	397	456	484	480	434	391
Antalya (c)	-	435	-	-	876	-	1151
Összes a+c	369	2342	553	639	3825	762	4317
Töröko. (a)	957	1 102	1 260	1 404	1 498	1 581	1 729
Töröko. (b)	1 268	1 662	1 921	1 987	1 938	1 788	1 578
Töröko. (c)	-	5665	-	-	7445	-	8403
Összes a+c	957	6767	1260	1404	8943	1581	10132

Forrás:

1. KÜLTÜR VE TURIZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞTIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1982-1987, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Ve Yayın Şubesi Md., 1983-1988
2. TURIZM BAKANLIĞI, TURIZM PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, 1988, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1989
3. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1989-1994, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1990-1995
4. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI, 1992-1994, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Şube Müdürlüğü 1993-1995

Jelmagyarázat:

- (a): minisztériumi engedéllyel rendelkező, már üzemelő szálláshely
- (b): minisztériumi engedéllyel rendelkező, még tervezés vagy építés alatt álló szálláshely
- (c): helyi önkormányzati engedéllyel működő szálláshely
- (-): nincs adat

Jól látható, hogy a négy tartomány közül Antalyában és Muğlában épült a legtöbb új szálláshely. E két tartományban ezalatt a 13 év alatt 7,5-7,8-szorosára nőtt a minisztériumi engedélyű turisztikai szálláshelyek száma. Az 1985 és 1991 közötti hét év volt a „szálloda boom” vagy magyar hasonlattal élve a török szállodáipar „Ratkó-korszka”. Ebben a hét évben Muğlában évente átlagosan 30,78 %-kal, Antalyában 29,6 %-kal, Aydınban 23,37%-kal, Izmirben 17,47 %-kal nőtt az új szálláshelyek száma. Ezt követően is folytatódott a növekedés, de már nem akkora ütemben, mint korábban. A helyi közigazgatási engedéllyel rendelkezőknél jóval kisebb ütemű volt a növekedés, mindössze két-háromszoros. Az ország egészét tekintve e négy tartományban épült a legtöbb új szálláshely. Ebben az időszakban csak négy évre – 1987, 1989, 1992, 1994 – készíthető teljes kimutatás az országban működő összes szálláshely számáról. Ennek oka, hogy a megelőző és a köztes években az önkormányzati engedélyű szálláshelyekről nem készítettek statisztikai kimutatásokat. Ettől függetlenül jól nyomon követhető a fejlődés. 1987-ben összesen 1 423 szálláshely működött a Török Rivierán, 1989-ben már 2 342. Két év alatt ez 66 %-os növekedést jelentett. 1992-re újabb 63 %-kal nőtt a szálláshelyek száma. 1994-ben a növekedés 13 %-ra lassult. Így is ez alatt a hét év alatt 2 894 új szálláshely épült.

Az egyes tartományokon belül a szálláshelyek települések közötti mennyiségi megoszlása is sokat változott ebben az időszakban. Ennek oka, hogy újabb és újabb falvakat és városokat „fedezett fel” a turizmus azáltal, hogy a törvény turisztikai régióvá minősítette. A korszak elején Antalya tartományban a szálláshelyek közel 60 %-a Alanyában, 26 %-a a tartományi székhelyen, Antalya városában, a fennmaradó 14 % pedig Manavgatban, Kemerben és Kaşban volt található. Ez az arány 1994-re megváltozott. Alanya a szállásoknak már csak a 28 %-át tudhatta magáénak, a második helyen szintén 28 %-kal Kemer állt, ezt követte Side (15 %), Manavgat (11 %), Antalya (9 %) és Serik (5 %). Aydın tartományban a szálláshelyek 94 %-a Kuşadasiban volt, ez az arány 1994-re 84 %-ra csökkent, új szálláshelyek épültek Didimben (7 %) és Yenihisarban (3 %) is. Izmir tartományban Izmir városában volt a szálláshelyek 37 %-a, Çeşmében 18,5 %-a, Foçában pedig 11 %-a. A többi olyan

kisebb nyaralóhelyek között oszlott meg, mint Dikili, Bergama, Selcuk és Urla. A korszak végére Çeşmeben és Selcukban nőtt a szálláshelyek aránya a tartományon belül. Muğla tartományban Bodrum (35 %), Marmaris (32%) és Fethiye (17,6 %) voltak a nagyobb nyaralóvárosok. 1994-ben már Marmaris állt az első helyen a szálláshelyek 40 %-ával. Bodrum a második helyre került, itt a szálláshelyek 30 %-a volt található, ezt követte Fethiye (19 %), Datça (4,3 %), Milas (2,6 %) és Köyceğiz (1,8 %).

Ezek a szálláshelyek önellátó vagy félpanziós ellátást nyújtottak a vendégeknek. Az első all inclusive, azaz teljes ellátást nyújtó hotel az 1989-ben megnyíló Marco Polo volt Antalyában. Ezt követően később egyre több hotel követni kezdte ezt az új koncepciót, de a teljes térhódítása még váratott magára.

A szálláshelyek töltési aránya a fölközi-tengeri üdülővárosokban volt a legmagasabb. Itt az aparthotelek és az üdülőfalvak tudhatták magukénak a legjobb mutatókat. Az aparthotelekben 1989 és 1992 között a töltési arány 80-90 % között mozgott, majd csökkent. Az üdülőfalvakban ugyanezen időszakban ez az arány 70-77 % volt. A hotelek töltöttsége 41-65 % között mozgott, majd ezt követték a motelek, a panziók és a kempingek. Az Égei-tengernél az üdülőfalvak álltak e tekintetben az első helyen, azonban itt az arány csak 41-56 % között mozgott. A hotelek töltöttsége 35-55 % között változott, ezeket követték a gyógyszállók, majd a motelek, az aparthotelek és a panziók. Egyértelműen mindkét régióban szinte minden szállásformánál a legsikeresebb év az 1992-es volt, amikor is az Égei-tengernél a motelek és a panziók töltöttsége közel 100%-os volt a statisztikai kimutatások szerint.

A korszak elején, 1982-ben a Török Riviéra ágykapacitása a helyi önkormányzati engedélyű szálláshelyek kivételével, Muğlaiban, Izmirben és Aydınban 12 336, míg Antalyában 5 027 darab ágy volt. Ez 1994-re az égei-tengeri tartományokban 75 877, míg Antalyában 78 490 darabra nőtt. A 12 év alatt az utóbbi tartományban tizenöt és félszeresére, míg az előbbi tartományokban hatszorosára nőtt az ágykapacitás, ez összességében véve kilencszeres növekedést jelentett a Török Riviérán. Az is jól látható, hogy míg Antalyában 1982-ben fele annyi férőhely volt a szálláshelyeken, mint a három égei-tengeri tartományban, 1994-ben ezt több mint 2600 ágygal meg is haladta, azaz jóval nagyobb ütemű volt a szálláshelyfejlesztés – bővítés és újak építése – Antalya tartományban, mint a másik három égei-tengeri tartományban.

A fejlesztéseknek köszönhetően a turisták körében egyre népszerűbbé vált Törökország és azon belül is a Török Riviéra. A határátkelőhelyek statisztikai felmérései szerint 1982-ben az országba érkező 1,4 millió külföldi turista 24 %-a (274 389 fő) érkezett repülővel vagy hajóval a Török Riviéra valamelyik tartományába. Ez a kirándulók számát is magában foglalta, azaz azokat, akik 24 óránál kevesebb időt töltöttek el az országban. Nincsenek viszont benne azok, akik közúton, például Isztambulból, Ankarából vagy más török városokból busszal vagy autóval érkeztek, mivel ezek száma nem kimutatható. 1994-ben a fenti arány 38,6 %-ra emelkedett. A korszak elején a külföldi turisták közel fele Aydın tartományba (47 %) érkezett, majd Izmir (34 %), Muğla (12 %) és Antalya (7 %) következett a sorban. Ez a sorrend a korszak végére teljesen megfordult. Antalya népszerűségének fölénye vitathatatlaná vált. A külföldi turisták száma a négy tartományon belül Antalyában elérte a 46 %-ot, ami 1 198 240 főt jelentett. A második helyen Muğla szerepelt 714 250 fővel, ezt követte Izmir 402 305 fővel, Aydın pedig a negyedik helyre került 273 796 fővel. Az egyes tartományok fejlődésének intenzitását jól mutatja a külföldi turisták számának átlagos évi növekedése is. Ez Antalyában volt a legmagasabb, 43,7 %, ezt követte 29,36 %-kal Muğla, majd Izmir következett a sorban 16,37 %-kal és Aydın zárta a sort 11,37 %-kal.

A vendégek – külföldiek és belföldiek egyaránt – minden tartományban az egyes szálláshelytípusokon belül a szállodákat részesítették előnyben. Ez az arány kivétel nélkül mindenhol 65 % felett volt. Izmirben átlagosan a vendégek 82,5 %-a hotelekben szállt meg. Ez az arány 1982-ben 77 % volt, az évek alatt folyamatosan növekedett, és 1994-ben már elérte a 92 %-ot. A belföldi vendégek a külföldiekhez képest nagyobb arányban választották a hoteleket. A szállodákon belül arányában az öt- és a háromcsillagos hotelekben szálltak meg többen, míg az egyéb szálláshelyek közül az üdülőfalvak emelkedtek ki. A motelekben a vendégek száma évről évre csökkent. 1987-ig a belföldi vendégek voltak többségben a szálláshelyeken, majd ettől az évtől 1990-ig ez az arány megfordult, azonban 1990-től 1994-ig ismét a belföldi vendégek száma volt a magasabb.

Aydinban volt a legalacsonyabb a hotelekben megszállók száma, itt csak 65,6 %-ot ért el az arányuk. 1988-ig nem is volt ötcsillagos szálloda a tartományban, azonban ezt követően a vendégek Izmirhez hasonlóan itt is az ötcsillagos és a háromcsillagos szállodákat választották inkább. A külföldi vendégek aránya itt jóval meghaladta a belföldi vendégekét. Ebben a tartományban a szállodák után a

legnépszerűbb szálláshelyforma az üdülőfaluk volt, 1982-ben a vendégek 44 %-a ezeken a szálláshelyeken szállt meg, ez az arány az évek folyamán lassan csökkent, miközben nőtt a szállodákban megszállók aránya. 1994-ben a vendégeknek már 87 %-a itt is hotelekben szállt meg.

Muğlában 1986-ig a belföldi, majd ezt követően a külföldi vendégek voltak nagyobb arányban. A vendégek 65,7 %-a választotta a hoteleket, ezen belül az alacsonyabb kategóriájú – egy-, két- és háromcsillagos – szállodák fogadták a vendégek többségét. A háromcsillagos szállodák vendégeinek a száma 1982-től 1994-ig folyamatosan nőtt, míg az egycsillagosoké csökkent. Ebben a tartományban is az egyéb szálláshelyek közül az üdülőfalvak és a motelek emelkedtek ki, mint a hotelek után legtöbb vendéget magukénak mondható szálláshelytípusok. Mindkét szálláshelytípusban az évek során azonban csökkent a vendégszám, ez a csökkenés az üdülőfalvakban lassúbb volt, mint a motelekben. Az is megfigyelhető, hogy ezzel párhuzamosan viszont emelkedtek a szállodában megszálló vendégek számai.

Antalyában 1985-től haladta meg a külföldi vendégek száma a belföldiekét. 1994-ben pedig már kétszer annyi külföldi vendég szállt meg a szálláshelyeken, mint belföldi. Hasonlóan az égei-tengeri tartományokhoz, itt is a vendégek többsége, 69,76 %-a hoteleket részesítette előnyben. 1989-ig inkább az alacsonyabb kategóriájú – sorrendben a két-, egy- és háromcsillagos – szállodák voltak népszerűbbek, majd 1990-től megnőtt az ötcillagos hotelekben megszálló vendégek száma, ami 1994-re elérte a 41,85 %-ot. Míg az egyéb szálláshelyek közül a korszak elején a motelek voltak népszerűbbek, a korszak végére már az üdülőfalvak és a panziók tudhattak több vendéget magukénak.

Az alábbi táblázat a belföldi és a külföldi vendégek számának változását mutatja a szálláshelyeken tartományonként a korszak elején, közepén és végén.

5. táblázat: Az érkező belföldi és külföldi vendégek számának változása, 1982-1994

	1982		1988		1994	
	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi
Izmir	57 444	123 606	289 086	230 294	211 277	330 144
Aydın	14 677	17 583	168 719	32 704	249 404	154 868
Muğla	9 685	61 298	149 288	64 924	302 475	180 322
Antalya	38 773	74 398	456 523	132 293	827 671	432 431
Összes	120 579	153 279	1 063 616	460 215	1 590 827	1 097 765

Forrás:

1. KÜLTÜR VE TURIZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞTIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1982 és 1988, *Konaklama Istatistikleri Bülteni*, İstatistik Ve Yayın Şubesi Md., 1983-1989
2. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1994, *Konaklama Istatistikleri Bülteni*, 1995

A külföldi vendégek küldő ország szerinti megoszlását tekintve Antalyában első helyen Németország állt. A vendégeknek több mint a fele a Német Szövetségi Köztársaságból, később pedig az egyesített Németországból érkezett. A legjelentősebb küldő országok között szerepelt még Franciaország, Ausztria, a Benelux államok, Anglia, Olaszország. 1991 végén felbomlott a Szovjetunió, a határok megnyitását követően a Független Államok Közössége a második legnagyobb küldő területté vált Antalyában, de még évekig jócskán Németország mögött maradt. Aydın tartományban az első helyen Franciaország állt a küldő országok listáján, a második helyen pedig Németország. A német és az osztrák vendégek száma folyamatosan csökkent a korszak végéig. Jelentős küldő országoknak számítottak még a Benelux államok, Anglia és Olaszország. Muğlaban szintén a német vendégek voltak többségben. Őket követték az angol, a Benelux államokból érkező és a skandináv vendégek. Izmirben a legtöbben Franciaországból érkeztek, majd Németországból, Olaszországból, Amerikából és a Benelux államokból.

A korszak végén vezették be a már korábban említett Kék Zászló Programot. A programnak köszönhetően 1993-ban az országban összesen tizenkét strand és kilenc

kikötő kapta meg ezt a kitüntető címet. A kikötőkből kettő kivételével, a strandok közül pedig mind a Török Riviéra területén volt. Antalyában hat strand és két kikötő, Muğlaban öt strand és három kikötő, Aydınban egy strand és egy kikötő, Izmirben pedig egy kikötő tűzhet ki a zászlót. 2014-re 397-re nőtt a kék zászlós strandok száma, ebből 354 a Török Riviéra négy tartományában lobog. A 22 kék zászlós kikötő közül 17 szintén ebben a négy tartományban található.

4.1.3. 1995-2005: mennyiségi helyett minőségi fejlesztés

Ezt a korszakot a hetedik és a nyolcadik ötéves fejlesztési terv öleli fel. Mivel a hetedik terv kidolgozása és elfogadtatása különböző okok miatt nem készült el időre, ezért az 1995-ös évet egy átmeneti terv készítésével hidalták át. Ez a program a turisztikai szezon meghosszabbításának, a turisztikai területek kiegyensúlyozottabb földrajzi eloszlásának és a változó keresleti igényeket kielégítő egyéb turizmusfajták fejlesztési lehetőségeinek a kutatására összpontosított. Az 1996-tól 2000-ig tartó hetedik fejlesztési terv már nem annyira a mennyiségi, hanem inkább a minőségi növekedésre helyezte a hangsúlyt. A már meglévő turisztikai felépítmények gazdaságilag hatékonyabb működtetését tűzte ki célul. Ez a szolgáltatások színvonalának növelését, a szálláshelyek töltöttségének javítását és a bevételek emelkedését foglalta magában. A turisztikai felépítmények megfelelő alapinfrastruktúrával való ellátottságának biztosítására dolgozták ki a Földközi- és Égei-tengeri Turisztikai Alapinfrastruktúra és Tengerpart Hasznosítás nevet viselő átfogó fejlesztési tervet. A Török Riviéra területét jócskán meghaladó – Çanakkale és Balıkesir tartomány határától az Antalya és Mersin közötti határig húzódó – partszakaszon tíz elsődleges és tizenöt másodlagos prioritású területet jelöltek ki. Az elsődleges prioritású települések közé tartozott: Alanya, Antalya, Kemer, Marmaris, Kuşadası, Çeşme, Side-Manavgat. A projekt keretében 1998-ban ezeken a településeken megkezdték az ivóvíz minőségét javító, a szennyvízelvezetési- és tisztítási, valamint a szilárd hulladékgazdálkodási rendszerek kiépítését. A 2001-2005 közötti nyolcadik fejlesztési terv még nagyobb hangsúlyt helyezett a már meglévő turisztikai létesítmények és azok szolgáltatásainak minőségi javítására. Egyre nagyobb figyelmet kapott a tervek kidolgozásában a hosszútávon fenntartható fejlődés gondolata. A környezetvédelem, a kulturális és társadalmi értékek védelme is egyre inkább előtérbe került a fejlesztési irányok meghatározásánál.

Ez a korszak, kicsit tágabban értelmezve az egész '90-es évek és még a 2000-es évek eleje is meglehetősen viszontagságos időszak volt a turizmusra nézve. Politikai és gazdasági instabilitás, pénzügyi válságok és terrortámadások sora, sőt még egy nagy természeti katasztrófa is sújtotta az országot ezekben az években. Mindezek negatív hatása a tengerpart turizmusát is érzékenyen érintette. A fejlődés nem állt meg, folytatódott, de már jóval kisebb lendülettel mint az 1980-as évek közepén. Ingadozás jellemezte mind a turisták számát, mind a bevételek alakulását. A versenyképesség növelése, a tervezett bevételek elmaradásának ellensúlyozása és a további veszteségek elkerülése miatt az ötcsillagos szállodák és üdülőfalvak átálltak a világ más részein már ismert és népszerűnek számító, a tömegturizmussal "együtt járó" all inclusive ellátásra. A vendégcsalogató teljes ellátás nyújtásától várták a szálláshelyek megtöltését és ezáltal az anyagi biztonságot. Antalya tartományban 1994-1999 között még csak egy-két szálloda vezette be ezt a rendszert. 1999 után azonban széles körben elterjedt ez az ellátási forma. Ma a szálláshelyek közel 80 %-a all inclusive vagy ultra all inclusive⁶ szolgáltatást nyújt. Az egyre élesebb verseny az alacsonyabb kategóriájú, négy- és háromcsillagos hoteleket is rákényszerítette ennek az ellátási formának a bevezetésére. Az utazási irodák által kicsikart alacsony árak egy részről biztosították a vendégeket, akik számára nagyon vonzó volt ez az új, relatívan olcsó formája a nyaralásnak, másrészt viszont ez óhatatlanul együtt járt a minőség romlásával ("lerontásával") is. A teljes ellátásban benne foglalt korlátlan étel- és italfogyasztást, beleértve a helyi alkoholos italokat is, amelyek egy muzulmán országban meglehetősen drágák, valahogyan ki kellett gazdálkodni, és ezt csak az olcsó, kevésbé jó minőségű alapanyagok felhasználásával lehetett elérni. Vitathatatlanul a rendszer előnyei között szerepelt és szerepel ma is a szállodák töltöttségi mutatóinak emelkedése. A tervezhető vendéglétszám és bevétel megkönnyítette a szállodák gazdálkodását, a készletezés kiszámíthatóvá vált, ezáltal a költségek előre tervezhetővé váltak. Az all inclusive ellátás bevezetésével két héttel vagy akár egy hónappal is meg tudták hosszabbítani a szezont. A hátrányok között szerepelt viszont az all inclusive ellátást választó turisták jóval alacsonyabb költési hajlandósága. Mivel már mindent kifizettek otthon előre, így a helyszínen nem vagy csak nagyon keveset kívántak költeni. A szálloda által nyújtott minden – természetesen ingyenes – szolgáltatást teljes mértékben ki akartak használni, ez

---

⁶ olyan ellátási forma, amelyben a szálloda minden szolgáltatása ingyenes

megnövelte a vendégek szállodában való tartózkodási idejét. Ezzel a szállodák amortizációja is felgyorsult. Negatív gazdasági hatással volt a szállodáknak otthont adó település turizmusból élő egyéb vállalkozásaira is. Ezek közé tartoztak az éttermek és a szórakozóhelyek. Mivel a szállodákban is vannak éttermek, diszkók, aquaparkok, egész napos animációs programok, ráadásul ezekért fizetni sem kell, ezért a vendégek nem költenek vagy csak jóval kevesebbet a helyi éttermekben és szórakozóhelyeken.

Az alternatív turizmusformák fejlesztése közül kiemelkedett Belek térsége. Már 1986-ban turisztikai régióvá és fejlesztendő területté nyilvánították, és el is kezdődött a szálláshelyek építése. Egyedülálló természeti adottságai közül széles, hosszan elnyúló tengerpartja, gazdag flórája és faunája, Antalya és az egyéb turisztikai látnivalók közelsége kiváló alapot biztosított a golf turizmus számára. A golfpályák mellett futball- és tenispályákat is létesítettek, mindezzel megteremtették a lehetőséget, hogy ma Belek a sportturizmus központja lehessen. A sportturizmus mellett a kongresszusi és konferenciaturizmus, valamint a tengervízre épülő wellness turizmus alapjait is letették. A korábban épült, az akkori igényeknek megfelelő szálláshelyek nagy részét lebontották vagy átalakították, és a helyükre az 1990-es évek közepén elkezdték felépíteni a most üzemelő hatalmas, többségében ötcsillagos luxusszállodákat. A fejlődés egyik mérföldkövét jelentette 1994-ben az ország első professzionális golfpályájának, a Klassis Gold and Country Clubnak a megnyitása. Még ugyanebben az évben megalakult a Török Golf Szövetség, amely óriási szerepet játszott Belek golfközponttá tételében. Az 1994-ben készített területrendezési tervben még csak 24 létesítmény és 20 400 ágyat magában foglaló ágykapacitás szerepelt. 2002-re a létesítmények száma – ebbe beletartoztak a szállodák és a golfpályák – 39-re emelkedett, az ágykapacitás pedig 41 700-ra. A területfejlesztési terveket időről időre felülvizsgálták és bővítették. Ma már 47 létesítmény – 37 ötcsillagos hotel és 10 golfpálya – található Belekben. Ez 47 500 ágyat jelent a szálláshelyeken. A golfpályák mellett ötven futballpálya és több mint kétszáz tenispálya áll a vendégek rendelkezésére. Belek hatalmas, kezdetben csak a golf turizmust kiszolgáló luxusszállodáinak több mint kétszáz, tolmácsberendezéssel is felszerelt konferenciaterme a kongresszusi- és konferenciaturizmusban is meghatározó szerepet biztosít a városnak.

A támogatott szállodai beruházások és a szálláshelyek száma ebben a tíz éves időszakban is nőtt a Török Riviéra mind a négy tartományában. Ez a növekedés

azonban az előző periódushoz képest lelassult. A minisztériumi engedélyű szálláshelyek esetében 1982-1994 között Izmirben átlagosan évi 12 %-os, Aydınban 16 %-os, Muğla-ban pedig 18 %-os volt a növekedés, a korszak közepén pedig 20-28 % között mozgott, addig 1995-2005 között Aydınban átlagosan évi 1 %-kal csökkent, míg Izmirben ugyanennyivel nőtt a minisztériumi engedéllyel működő szálláshelyek száma. Muğla tartomány is csak 4,6 %-os növekedést tudott felmutatni. Antalya tartományban is hasonló csökkenés következett be az előző korszak fejlődési üteméhez képest, a korábbi 17,95 % helyett már csak 4,9 %-kal nőtt a szálláshelyek száma a tartományban. Hasonló tendencia volt tapasztalható a helyi önkormányzati engedéllyel rendelkező szállások esetében is. Az ágykapacitás változása minden tartományban pár százalékkal magasabb arányt mutatott, mint maguknak a szálláshelyek számának a növekedése. Ez is alátámasztja azt a korábbi állítást, miszerint ebben az időszakban a szálláshelyek mennyiségi növelése helyett inkább a már meglévő szálláshelyek fejlesztésére, hatékonyabb kihasználására törekedtek, azaz az új szálláshelyek építése mellett a már meglévőkben bővítették a férőhelyek számát. Az alábbi táblázat számszerűen mutatja, hogyan alakultak évről évre az egyes tartományokban a szálláshelyek számai.

6. táblázat: A szálláshelyek számainak alakulása 1995-2005 között tartományonként

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Izmir (a)	119	126	136	141	139	139	142	132	132	131	134
Izmir (b)	76	66	74	67	58	57	55	51	52	53	46
Izmir (c)	-	-	462	-	245	516	446	447	449	-	-
Aydın(a)	113	117	118	122	118	101	102	101	103	102	98
Aydın (b)	84	74	72	66	56	55	53	48	48	47	33
Aydın (c)	-	-	619	-	541	615	599	564	606	-	-
Muğla (a)	283	297	304	300	296	275	315	355	388	401	410
Muğla (b)	322	358	400	378	352	358	325	294	294	294	216
Muğla (c)	-	-	1 409	-	1 409	1 362	1 355	1 351	1 113	-	-
Antalya (a)	390	423	449	450	444	420	475	523	559	595	605
Antalya (b)	357	344	356	354	334	325	307	272	299	327	311
Antalya (c)	-	-	1 130	-	810	1 106	1 105	1 094	1 624	-	-
Összes a+c	905	963	4627	1013	4002	4534	4539	4567	4974	1229	1247
Töröko. (a)	1 793	1 866	1 933	1 954	1 907	1 824	1 998	2 124	2 240	2 357	2 412
Töröko. (b)	1 334	1 309	1 402	1 365	1 311	1 300	1 237	1 138	1 130	1 151	1 039
Töröko. (c)	-	-	7975	-	-	-	-	-	7637	-	-
Összes a+c	1 793	1 866	9 908	1 954	1 907	1 824	1 998	2 124	9 877	2 357	2 412

Forrás:

1. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1995-2000, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1996-2000
2. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI, 1997-1999, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Şube Müdürlüğü 1998-2000
3. 2000-2005 közötti adatok: Kulturális és Turisztikai Minisztérium, Befektetési és Üzemeltetési Igazgatóság honlapja, Szálláshely statisztikák: <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR.9859/tesis-istatistikleri.html>

Jelmagyarázat:

- (a): minisztériumi engedéllyel rendelkező, már üzemelő szálláshely
- (b): minisztériumi engedéllyel rendelkező, még tervezés vagy építés alatt álló szálláshely
- (c): helyi önkormányzati engedéllyel működő szálláshely
- (-): nincs adat

1997-ben és az 1999-2003 közötti öt évben lehet csak teljes képet adni a Török Riviérán működő összes szálláshely számára vonatkozóan, mivel ezekben az években a helyi önkormányzati engedélyű létesítmények számáról is készült kimutatás. Jól látható, hogy minden tartományban évről évre csökkent az új szállodai beruházások (b) száma. Muğlában és Antalyában nőtt a minisztériumi engedélyű szálláshelyek száma, azonban a helyi önkormányzati engedélyűek Muğlában stagnáltak, Antalyában eleinte csökkentek, majd növekedtek. Aydınban mindkét szálláshelytípus száma csökkenő tendenciát mutatott. Izmir tartományban a minisztériumi engedélyű szálláshelyek száma lassan növekedett, míg az önkormányzatiak stagnáltak.

1995-2005 között számos negatív hatást eredményező esemény befolyásolta a török turizmus alakulását. 1998-ban és 1999-ben súlyos pénzügyi válsággal kellett az országnak szembenéznie. A bajt csak tetézte, hogy 1998 júliusában a turisták által sokat látogatott, Isztambul történelmi negyedében található Egyiptomi Bazárban bomba robbant, mely hét halálos áldozatot követelt. Ezt követően 1999 márciusában egy újabb, ezúttal tizenhárom halálos áldozatot követelő terrortámadást hajtottak végre Isztambul Mavi Çarşı nevű bevásárlóközpontjában, és még ugyanennek az évnek az augusztusában óriási földrengés is pusztított az országban. A földrengés epicentruma az Isztambultól délkeletre fekvő Gölcüknél volt. A Richter-skála szerinti 7,5 erősségű földrengés halálos áldozatainak száma meghaladta a 17 480 főt, épületek tízezrei dőltek romba. A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás New Yorkban szintén visszavetette az utazási kedvet, és negatívan hatott a nemzetközi turistaérkezések számára, mindez Törökországban is éreztette hatását. 2005-ben

Kuşadası városában robbant egy újabb bomba, mely ezúttal ír és angol turisták életét követelte. Ezeknek a szomorú eseményeknek a hatása a turistaérkezések számának ingadozásában is megmutatkozott. Összességében véve ezen időszak alatt Antalyában a repülőgéppel és hajóval érkező külföldi turisták száma 3,5-szeresére nőtt, 1 933 477 főről 6 884 636 főre. Az évi átlagos növekedés 17 %-os volt. 1998-ban 10%-kal, 1999-ben pedig 30 %-kal esett vissza a tartományba érkezők száma. Muğlában átlagosan évi 12% volt a növekedés, 1 006 121 főről 2 835 893 főre nőtt a külföldi turisták száma. Aydın és Izmir is 7-7 %-os növekedést könyvelhetett el magának. Aydınban 274 239 főről 338 923 főre, Izmirben pedig 536 611 főről 788 999 főre emelkedett a külföldről érkezők száma. A fenti számok nem tartalmazzák a szárazföldön, busszal vagy saját autóval, más határátkelőhelyeken (pl. Isztambul) keresztül érkezők számát. Ezek a beléptető határátkelőhelyek turistaforgalmi adatai között szerepelnek. Ebből következően a fenti adatokhoz képest valószínűleg többen érkezhettek a Török Riviéra tartományaiba.

A különböző szálláshelyek közül a hotelekben megszálló vendégek aránya még inkább nőtt ebben az időszakban a korábbihoz képest. Antalyában átlagosan a vendégek 77,86 %-a, Aydınban 83,76 %-a, Muğlában 75,32 %-a, Izmirben pedig 91,36 %-a szállodában szállt meg. Második helyen egyértelműen az üdülőfalvak álltak. Antalyában például a vendégek 18,61 %-a szállt meg ezekben a létesítményekben. A fennmaradó 3,5 % pedig panziókban. A motelekben, kempingekben megszálló vendégek száma elenyészően kevéssé vált erre az időszakra. Ez a tendencia a többi tartományban is érvényesült azzal az eltéréssel, hogy Muğlában még magasabb, 22 % felett volt az üdülőfalvakban megszállók aránya. A szállodákon belül az egyes kategóriák közötti megoszlás már sokkal színesebb képet mutatott a négy tartományban. Antalyában szálltak meg a legtöbben ötcillagos szállodákban. Ez az arány elérte az 50 %-ot, második helyen álltak a négycsillagos, harmadik helyen a háromcsillagos hotelek. Muğla tartomány ebben a vonatkozásban teljesen más képet mutatott. Itt a vendégeknek átlagosan 10-15 %-a választotta az ötcillagos hoteleket. A legtöbben a háromcsillagos szállodákat választották. A korszak elején még 40 % felett volt az itt megszálló vendégek aránya, majd ezt követően pedig csökkent és a korszak végén már csak 27-30 % között mozgott. A kétcsillagos szállodákban megszállók aránya 39,42 %-ról, 13,44 %-ra csökkent, a négycsillagos szállodáknál ennek pont a fordítottja volt megfigyelhető, azaz 11,28 %-ról 35,08 %-ra nőtt. A másik két tartományban,

Aydinban és Izmirben nagyjából arányosan, 25-30 % között oszlott meg a vendégek száma az öt-, négy, és háromcsillagos szállodák között.

Az 1999-es tragikus év kivételével szinte minden évben nőtt mind a külföldi, mind a belföldi turisták száma a szálláshelyeken. Csak Izmir tartományban haladta meg a belföldi vendégek száma a külföldiekét. A legtöbb belföldi vendég Antalya üdülőhelyeit választotta, ezt követte Izmir, Muğla és Aydın tartomány. A külföldi vendégek esetében ez a sorrend másképpen alakult. Itt is a legtöbben Antalya településeit választották, ezt követte Muğla. Izmir és Aydın tartományok települései között az évek során váltakozott a sorrend, hol az egyikbe, hol a másikba érkezett több külföldi vendég. Az lenti táblázat a szálláshelyeken megszálló külföldi és belföldi vendégek számának alakulását mutatja tartományonként.

7. táblázat: A külföldi és belföldi vendégek számának alakulása tartományonként 1995-2005 között

	1995		1997		1999	
	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi
Izmir	253 515	355 186	582 988	642 993	277 735	615 904
Aydın	261 895	155 530	541 603	255 125	189 636	271 524
Muğla	185 902	93 514	958 379	377 318	478 603	565 256
Antalya	1 258 969	414 733	2 572 062	916 115	1 444 422	1 106 645
Török Riviéra összesen	1 960 281	1 018 963	4 655 032	2 191 551	2 390 396	2 559 329
Törökország összesen	4 629 615	5 011 763	9 443 198	7 650 086	4 822 189	7 854 688
	2001		2003		2005	
	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi
Izmir	434 792	677 058	378 505	624 716	459 579	731 223
Aydın	346 223	235 390	433 167	214 676	533 297	240 367
Muğla	1 018 974	677 921	959 973	553 593	1 690 690	720 790
Antalya	3 507 343	829 762	4 051 378	1 021 439	5 314 451	1 232 481
Török Riviéra összesen	5 307 332	2 420 131	5 823 023	2 414 424	7 998 017	2 924 861
Törökország összesen	8 778 165	7 749 622	8 991 456	8 429 868	12 952 616	10 458 386

Forrás:

1. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1995-2000, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1996-2000
2. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI, 1997-1999, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Şube Müdürlüğü 1998-2000

3. 2000-2005 közötti adatok: Kulturális és Turisztikai Minisztérium, Befektetési és Üzemeltetési Igazgatóság honlapja, Szálláshely statisztikák: <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR.9859/tesis-istatistikleri.html>

Ebben az időszakban is magasan a német vendégek száma vezette az Antalyába érkező külföldi turisták ranglistáját. A második helyen az orosz vendégek következtek. A korszak elején még az osztrák vendégek álltak a harmadik helyen, majd ez a korszak vége felé megváltozott, és a harmadik helyre a Benelux államokból, a negyedik helyre pedig a skandináv országokból érkezők kerültek. Jelentős számban érkeztek még angol, francia, svájci és izraeli vendégek is. Az égei-tengeri tartományokat inkább az angol vendégek részesítették előnyben. Itt is második helyen váltakozóan hol a Benelux államokból, hol a Németországból érkezők osztoztak, majd a francia, az amerikai és az osztrák vendégek következtek. Az amerikai vendégek általában a nagy tengerjáró hajók utasaiként érkeztek, a legtöbben Antalyába, ezt követte Izmir, Aydın és Muğla kikötői.

Az 1993-1999 között az utazási irodákról készült országos és tartományonkénti statisztikai kimutatásból az derül ki, hogy ez alatt a hét év alatt országos szinten két és félszeresére nőtt az utazási irodák száma, és ebben a négy tartományban koncentrált az utazási irodák 30-38%-a. Attól függően, hogy milyen szolgáltatások nyújtására jogosultak, az utazási irodák három csoportját különböztetik meg. Az A kategóriás utazási irodák minden utazással kapcsolatos szolgáltatást nyújthatnak, nagyjából ez felel meg a mi fogalmaink szerint az utazásszervezőnek. A B kategóriás irodák csak az A kategóriás irodák által szervezett külföldi utazásokat értékesíthetik tovább, ők az utazásközvetítők. A C kategóriás utazási irodák csak belföldi, azaz török turisták számára szervezhetnek belföldi utazásokat.

Ennek az időszaknak a végén a már évtizedek óta visszajáró nyugat-európai turisták – főként németek, angolok, hollandok és skandinávok – az ingatlantörvény módosítása adta lehetőséggel élve a Török Riviéra egy másik oldalát is felfedezték. Már nem szállodai vendégként, hanem villa és lakástulajdonosként érkeztek vissza. 2003-ban ugyanis bizonyos korlátozásokkal megnyitották az ingatlanpiacot a külföldi vásárlók előtt. A nyugat-európai árakhoz képest kezdetben olcsónak számító tengerparti ingatlanok iránt hirtelen megugrott a kereslet, és kecsegtető befektetésnek ígérkezett a tengerparti ingatlanok vásárlása a folyamatosan és rendületlenül fejlődő Török Riviérán. Gomba módra szaporodtak az ingatlanközvetítő irodák. Nem győzték építeni az újabb és újabb lakóparkokat, villanegyedeket. Több tízezer

épületek nőttek egymás mellett a tengerparton. Parkok, zöld területek létesítése nélkül szinte minden lehetséges földterületet beépítettek. A pillanatnyi érdekeket szem előtt tartva a minél rövidebb idő alatt minél nagyobb bevétel elérése volt a cél. A közvetlen tengerpartra felépítendő több emeletes épületek engedélyeinek megszerzésénél nagy szerepet játszott az ismeretség és a döntéshozó pozícióban lévő hivatalnokok „meggyőzése”. Ennek esett áldozatul több tengerparti város is, amelyek közül a legjobb „elrettentő példa” az Alanya melletti Mahmutlar nevű kisváros. Közvetlen a tengerpartján sorakoznak az egymástól építészetileg markánsan eltérő, különböző magasságú épületek. Ezzel elzárták az egész település kilátását a tengerre, és lerontották a városképet. A tengerparttól beljebb fekvő ingatlanok értéke csökkent és az egész település „minősége”, presztízse csökkent. E negatív környezeti hatások mellett az ingatlan biznisz hatalmas, az eladásokból származó közvetlen és a tulajdonosok későbbi költségei révén közvetett bevételt eredményezett a régió számára. A legkedveltebb területek Alanya, Fethiye, Didim, Bodrum, Kuşadası. Alanya és tágabb értelemben Antalya tartomány kezdetben a németek és skandinávok, ma már orosz, arab és iráni vásárlók körében népszerű. Fethiyét és Didimet, általában véve az Égei-tenger vidékét az angolok részesítették és részesítik ma is előnyben. Jelenleg 79 813 ingatlan van külföldi tulajdonban, ebből 23 833 Antalyában, 11 406 Muğla-ban, 8 143 Aydınban.

4.1.4. 2006-2014: az alternatív turizmusformák lehetőségeinek keresése

Ebben a legutóbbi időszakban is tovább nőtt mind a külföldi, mind a belföldi turisták száma a tengerparton. A szálláshelyek tekintetében is folytatódott a növekedés, igaz a korábbi időszakokhoz képest még mérsékeltébb ütemben. A mennyiségi növekedés már az előző időszakban is lassult, ez a tendencia jellemezte ezt az időszakot is. A négy tartomány közül csak Antalyában nőtt a szálláshelyek száma, itt a növekedés üteme átlagosan évi 2 % körül mozgott, ami az előző periódus fele, az azt megelőző, 1982 és 1994 közötti időszaknak pedig az egy kilencede. Izmirben is Antalyához hasonlóan 2% körül volt átlagosan a szálláshelyek évi növekedése. Aydınban és Muğlában viszont csökkent.

Ezen időszak szállodaépítkezéseiben a még nagyobb területű és szobaszámú ötcsillagos szállodák építése dominált. Az újonnan épült szállodák alapterülete átlagosan 160 000 m² és 200 000 m² között mozog, de előfordul a 400 000 m² alapterületet meghaladó szálloda is. Az ötcsillagos szállodák átlagos szobaszáma meghaladja a 350 szobát. Az újonnan épített szállodák között viszont nem ritkák a 700-800 szobaszámmal rendelkezők sem. A szobák alapterülete megnövekedett, átlagosan 45 m² és 105 m² között mozog, a villák és luxus lakosztályok mérete azonban eléri a 300 m²-es alapterületet is. Ezek a szállodák a legmodernebb szállodai technológiát alkalmazzák és a szolgáltatások színvonalának még magasabb luxus szintre emelését célozzák meg.

Az alábbi táblázat mutatja ezen időszak szálláshelyeinek számát tartományi bontásban. A vastagon kiemelt adatok reprezentálják a működő létesítményeket. Antalyában évről évre nőtt a szálláshelyek száma, viszont csökkent az új beruházásoké. Muğlában és Aydınban mind a működő szálláshelyek, mind a beruházások száma csökkent, míg Izmirben mindezek száma ingadozott az elmúlt nyolc évben. Az is jól látható, hogy az ország szálláshelyeinek közel fele a Török Riviéra tartományaiban található, azonban ez az arány folyamatosan csökkent. 2006-ban még elérte az 50 %-ot, 2009-ben 47,5 %-ra csökkent, 2013-ban pedig már csak 43,8% volt.

8. táblázat: A szálláshelyek számának alakulása tartományonként 2006-2013 között

Tartomány	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Antalya (a+b)	892	837	812	785	815	847	855	870
(a)	615	625	643	663	686	703	710	710
(b)	277	212	169	122	129	144	145	160
Muğla (a+b)	569	508	513	508	535	527	507	493
(a)	396	372	372	378	380	384	376	365
(b)	173	136	141	130	155	143	131	128
Aydın (a+b)	123	115	107	100	94	94	87	95
(a)	102	91	80	78	72	75	75	75
(b)	21	24	27	22	22	19	12	20
Izmir (a+b)	174	181	175	179	181	177	187	204
(a)	134	138	133	128	132	141	147	159
(b)	40	43	42	51	49	36	40	45
Török Riviéra (a+b)	1 758	1 641	1 607	1 572	1 625	1 645	1 636	1 662
(a)	1 247	1 226	1 228	1 247	1 270	1 303	1 308	1 309
(b)	511	415	379	325	355	342	328	353
Törökország (a+b)	3 344	3 290	3 338	3 379	3 524	3 705	3 830	4 038
(a)	2 475	2 514	2 566	2 625	2 647	2 783	2 870	2 982
(b)	869	776	772	754	877	922	960	1056

Forrás: Kulturális és Turisztikai Minisztérium, Befektetési és Üzemeltetési Igazgatóság honlapja, Szálláshely statisztikák: <http://www.ktyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9859/tesis-istatistikleri.html>

Jelmagyarázat:

(a): minisztériumi engedéllyel rendelkező, már üzemelő szálláshely

(b): minisztériumi engedéllyel rendelkező, még tervezés vagy építés alatt álló szálláshely

A fenti adatok statisztika hiányában nem tartalmazzák az önkormányzati engedéllyel rendelkező létesítményeket. Az önkormányzati engedéllyel rendelkező szállodákról a legutolsó felmérés 2006-ban készült. Ebben az évben az országban összesen 7 033 ilyen szálláshely működött, ennek közel 40 %-a, 2 764 szálláshely a Török Riviéra területén. Ezeknek a szálláshelyeknek a túlnyomó többsége hotel, azonban jóval kisebb ágykapacitással bírnak, mint a minisztériumi engedélyű hotelek. A négy tartományban ezeken a szálláshelyeken a 2006-os adatok szerint 132 284 ágy volt található. Ez átlagosan 48 ágyat jelent szálláshelyenként, Ugyanebben az évben a minisztériumi szálláshelyek száma 1 247 darab volt és ezek

ágykapacitása 230 469 ágy, azaz átlagosan egy minisztériumi engedélyű szálláshely 185 ágyal rendelkezett.

Az alábbi táblázat a repülővel vagy hajóval 2006 és 2013 között a Török Riviérára érkező külföldi turisták számát tartalmazza. Antalyában átlagosan évi 10 %, Izmirben 9 %, Aydınban 7 %, Muğlaban 4 % volt a növekedés. A 2008-as gazdasági világválság Antalya és Muğla tartományban is a következő évben éreztette hatását. Antalyában 4 %-kal, Muğlaban 2 %-kal csökkent a külföldi vendégek száma. 2012-ben szintén egy 2-3 %-os csökkenés volt megfigyelhető ebben a két tartományban. Aydınban 2009-ben volt egy nagyobb 14 %-os visszaesés, amit a következő évben egy több mint 30 %-os emelkedés követett, majd szintén egy újabb 14 %-os csökkenés. Egyedül Izmir tartományban nem csökkent egyik évben sem a külföldi turisták száma. Az országba érkező összes külföldi turista közel fele e négy tartomány valamelyikébe érkezett. Magasan a legtöbben Antalyát választották, ezt követte Muğla, majd Izmir és Aydın tartomány.

9. táblázat: A belföldi és külföldi turisták számának alakulása tartományonként 2006-2013 között

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Antalya	6 011 183	7 291 734	8 564 595	8 260 399	9 246 814	10 464 425	10 298 769	11 120 730
(1)	100 %	121 %	117 %	96 %	112 %	113 %	98 %	108 %
Muğla	2 345 485	2 571 920	2 876 201	2 820 298	2 973 886	3 076 508	2 986 629	3 062 689
(2)	100 %	110 %	112 %	98 %	105 %	103 %	97 %	103 %
Aydın	404 631	509 872	594 240	615 102	529 722	689 131	592 637	587 253
(3)	100 %	126 %	117 %	104 %	86 %	130 %	86 %	99 %
Izmir	776 689	966 693	1 034 064	1 056 792	1 155 830	1 370 018	1 368 251	1 398 459
(4)	100 %	124 %	107 %	102 %	109 %	119 %	100 %	102 %
Töröko.	19 819 833	23 340 911	26 336 677	27 077 114	28 632 204	31 456 076	31 782 832	34 910 098
(5)	100 %	117,77	112,83	102,81	105,74	109,86	101,04	109,84

Forrás: Kulturális és Turisztikai Minisztérium, Befektetési és Üzemeltetési Igazgatóság honlapja, Szálláshely statisztikák: <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR.9859/tesis-istatistikleri.html>

Jelmagyarázat: (1), (2), (3), (4) (5): évi növekedés, 2006 = 100 %, bázis = előző év adata

A legtöbb turistát küldő ország még mindig Németország. A második helyen Oroszország áll. 2013-ban mindkét országból közel három-három millió turista érkezett, ezzel erősen vezetve a rangsort. A többi ország jelentősen elmaradt e két fő küldő ország mögött. Az első tizenöt országba tartozik még Hollandia, Anglia, Svájc, Ukrajna, Norvégia, Franciaország, Belgium, Ausztria, Kazahsztán, Lengyelország, Dánia, Svédország és Csehország.

A vendégek számának megoszlása a különböző szálláshelyek között változó képet mutat. Mind a négy tartományban maradt azonban a szállodák dominanciája. A korszak elején ez az arány 70-80 % körül mozgott, míg a korszak végére elérte a 80-90 %-ot. Antalyában az ötsillagos hoteleket választók aránya 60-70 % között volt, ezt követték 20 % körül a négycsillagos szállodák. A másik három tartományban kicsit kiegyensúlyozottabb volt a helyzet. Muğlában, Aydınban és Izmirben a legtöbben négycsillagos szállodákban szálltak meg. A második és a harmadik helyen váltakozóan a háromcsillagos és az ötsillagos hotelek osztoztak. Mind a négy tartományban a szállodák után a legtöbben az üdülőfalvakban szálltak meg. Elenyészően kevés volt az egyéb szálláshelyeket választók aránya. Izmir kivételével még mindenhol a külföldi vendégek voltak nagyobb arányban a belföldiekhez képest, bár a különbség az előző korszakokhoz képest csökkent.

A nemzetközi és helyi piaci verseny erősödésével, a fogyasztói igények folyamatos változásával a versenyképesség megtartása és növelése érdekében a helyi turisztikai vállalkozásoknak alkalmazkodniuk kell az új igényekhez. A térség turisztikai arculatát meghatározó tenger-napfény-homok hármasa mindig is kulcstényező fog maradni, de mellette fontos más turizmusformák kialakítása és fejlesztése is. E differenciálódás szükségességének oka egyrészt a turisztikai szezon időbeli meghosszabbításának lehetősége, másrészt az évek óta növekvő turistaszám mellett a csökkenő bevételek tendenciájának ellensúlyozására a magasabb jövedelmi réteget megcélzó új turizmusformák kialakításával a bevételek növelése. A fentiek megvalósulását a sportturizmus, a konferencia és a kongresszusi turizmus, valamint egyéb, alternatív turizmusformák fejlesztésében látják. Ezt az irányvonalat igazolja az újonnan turisztikai régiókká nyilvánított területek funkcionális besorolása is. 1982-1994 között az összes meghirdetett területet jellegét tekintve tengerpartinak, azaz nyaraló területnek minősítettek, és a meghirdetett területek 30 %-a a Török Riviérán volt. A következő időszakban, 1995-2005 között már árnyaltabb volt a kép, a tengerparti mellett megjelent a magashegyi, a téli, a gyógy és a kongresszusi kategória is, a Riviéra tartományai viszont tovább növelték arányukat, ugyanis a meghirdetett területeknek már a 45 %-a itt koncentrálódott. 2006 és 2013 között pedig a 133 meghirdetett területből már csak 30, azaz az összes terület 22 %-a volt ebben a négy megyében. Ennek oka a turizmuspolitikában bekövetkezett azon szemléletváltás eredménye volt, hogy az ország többi, potenciállal rendelkező, de turisztikai szempontból nem hasznosított területeit is bevonják az idegenforgalomba,

ugyanis az idők során meglehetősen egyenlőtlen eloszlás alakult ki ebben a vonatkozásban a tengerparti régiók javára. Másrészt a tengerparton létrehozott harminc, új turisztikai régiónak már csak a felét minősítették nyaralási célúnak. A fennmaradó 14 régióból öt golf – mind Alanya és környékén –, egy vegyesen ökoturisztikai és golf besorolású Muğla-ban, Aydınban és Izmirben pedig összesen nyolc termál és gyógy minősítésű területet hirdettek ki.

A bevételek növelése céljából a fejlesztések mellett nagyon fontossá vált a turisztikai szezon meghosszabbítása. Ennek megvalósulását a sportturizmus és a konferenciaturizmus fejlesztésétől várják. Belekben a golfturizmusra és a kongresszusi turizmusra alapozzák a szezon elejének és végének időbeni kitolását. E két turizmusforma jól kiegészíti egymást. A golfversenyek, valamint a konferenciák, kongresszusok rendezésének időszaka általában a téli hónapokra esik. A megcélzott vendégkör mindkét turizmusformánál jóval magasabb költési hajlandósággal rendelkezik a nyaraló turizmusban résztvevőkéthöz, ez pedig a bevételek növelését teszi lehetővé. A már meglévő golfpályák és az ezek köré épített hatalmas luxusszállodák mellé itt újabb létesítmények építését tervezik. Mivel a golfturizmusban résztvevők rendelkeznek a legmagasabb költési hajlandósággal, emiatt a turizmusfejlesztésen belül első helyen ennek a turizmusformának a fejlesztése áll. Nemzetközi viszonylatban eddig csak Belek neve csengett ismerősen a golfozók körében. Az Alanya környékére tervezett újabb golfpályákkal és golfszállodákkal az egész tartomány nevét szeretnék elismertetni és egyé tenni a golfturizmussal.

Hasonló a helyzet a jachtturizmus vonatkozásában is. Szintén magasabb jövedelemmel és magasabb költési hajlandósággal rendelkező réteget jelent ez a célcsoport. Ennek jegyében a golfturizmushoz hasonlóan ugyancsak prioritással bír a jachtkikötők fejlesztése és a jachtturizmus népszerűsítése. A jelenlegi fejlesztések irányának bemutatására Alanya példája a legalkalmasabb. A városban 2011-ben nyitották meg az új jachtkikötőt, melynek kapacitása 287 tengeri és 150 szárazföldi kikötői hely. Korábban a jachtok közös kikötőn osztoztak a többi típusú, a tömegturizmusban használatos hajókkal. Az új kikötő számos új szolgáltatásával a jachtturizmus magasabb igényeit is képes kiszolgálni.

Alanyában 2011-ben nyílt meg a 15 000 férőhelyes új stadion. Ezzel Alanya Antalya és Belek mellett új desztinációként jelent meg a futbalcsapatok számára a téli edzőtáborok helyszínéül. Évről évre nő az Európából és Törökország északi

tartományaiból érkező csapatok száma. Míg máshol zord és hideg az időjárás, addig a tengerpart éghajlata télen is alkalmas az edzések szabadban történő lebonyolítására. Antalya városai, kiváltképp Alanya mindent megtesz, hogy a neve összeforrjon a sportturizmusával. A tavasszal és ősszel rendezendő sportversenyekkel a város célja a turisztikai szezon meghosszabbítása. Évek óta tavasszal rendezik meg az Isztambul és Alanya közötti több mint nyolcszáz kilométeres szakaszon az egy hétig tartó kerékpárversenyt. Szintén minden évben megrendezik az alanyai úszó maratont, a mountain bike versenyt és a triatlont. A rangos nemzetközi versenyek közül itt rendezték meg 2004-ben az Európai Strandröplabda Bajnokságot, majd 2010-ben a Strandröplabda Világbajnokságot. 2007-2008 között a városban rendezték meg az ITU Triatlon Európa Kupát, majd 2013-ban az Európa Bajnokságot és 2014-ben a Világbajnokságot.

A sportrendezvények mellett szinte mindenhol egyre több kulturális és zenei, valamint a helyi hagyományokat, szokásokat őrző és bemutató fesztiválokat is tartanak. Antalya példáján keresztül képet alkothatunk, hogy milyen rendezvényekkel próbálják színesebbé tenni és ezzel támogatni a turisztikai kínálatot. Alanyában és Manavgatban május végén - június elején a Turizmus és Művészeti Fesztivállal nyitják a szezont. Ezen a rendezvényen a helyi gasztronómiát és kézművesipart népszerűsítik. Nyár elején tartják az Aszpendoszi Opera és Balett Fesztivált és az Aszpendoszi Jazz Fesztivált. Olajbirkózó és tevebirkózó versenyeket kézműves kirakodóvásár kíséretében szinte minden város rendez. Nyár közepén a Finike Fesztivál, ősszel Ibradiban a Szüreti Fesztivál, a Kemer Karnevál, Alanyában pedig neves külföldi előadók szereplésével a jazz napok várják a vendégeket. Szintén ősszel rendezik Antalya-ban az Arany Narancs Filmfesztivált. 2014 decemberében Alanyában ötödik alkalommal rendezték meg az adventi vásárt. A város ezzel az egynapos rendezvénnyel ismeri el az itt élő több mint 11 000 külföldi lakosának a város életében betöltött fontos szerepét. Az egyesületekbe tömörült külföldiek a standjaikon kiállított portékáikon keresztül mutatják be hazájuk karácsonyhoz fűződő szokásait. Minden év december 5-7. között tartják Demrében a püspök szülővárosában a Szent Miklós Szimpóziumot. Az égei-tengeri tartományokban is hasonló programok, rendezvények várják az érdeklődőket, amelyek amellest, hogy gazdagítják a helyi kulturális életet, turisztikai szempontból is fontos vonzerőt jelentenek.

5. Eredmények

A kezdeti lépések megtételétől a mai „óriás beruházások” megjelenéséig eltelt hatvanöt év alatt hatalmas változások zajlottak le a Török Riviéra területén. Felismerhetetlenül megváltozott a táj képe. Az egymástól kisebb-nagyobb távolságokra elhelyezkedő települések, a közöttük hosszan elnyúló homokbuckás, fővenyes tengerpart, a mezőgazdasági művelés alatt álló földterületek mára mind a múlté. Az évtizedes építkezések eredményeképpen felépülő turisztikai létesítmények eltüntették a települések közötti határokat. A part mentén több tíz kilométeres hosszúságban, egybefüggő szállodasorral találja magát szemben az utazó. A kezdetben népszerű kempingeket és kis aparthoteleket idővel felváltották a nagy négy- és ötcsillagos szállodák és üdülőfalvak.

Az alábbi két táblázat szemlélteti az elmúlt 30 év tendenciáját a szállásépítés területén. Az első táblázatban abszolút számokban látható a minisztériumi engedéllyel működő szálláshelyek számának változása, míg a második táblázat százalékosan mutatja azt.

10. táblázat: Minisztériumi engedélyű szálláshelyek számának alakulása tartományonként

Tartomány	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2013
Antalya	45	60	237	390	420	605	710
Muğla	28	51	156	283	275	410	365
Aydın	15	22	76	113	101	98	75
Izmir	28	33	84	119	139	134	159

Forrás:

1. KÜLTÜR VE TURIZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞTIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1980, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, 1981, Ankara
2. KÜLTÜR VE TURIZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞTIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1985, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, Sosyo-Ekonomik ve İstatistik Araştırma Şube Md. Yayın Şubesi Md., 1986
3. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1990, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1991
4. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1995, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1996
5. 2000, 2005, 2013: Kulturális és Turisztikai Minisztérium, Befektetési és Üzemeltetési Igazgatóság honlapja, Szálláshely statisztikák: <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9859/tesis-istatistikleri.html>

11. táblázat: Minisztériumi engedélyű szálláshelyek számának növekedése (%) tartományonként

Tartomány	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2013
Antalya	100 %	+33 %	+295 %	+64%	+7,6%	+44%	+17%
Muğla	100 %	+82%	+206%	+81%	-3%	+49 %	-11%
Aydın	100%	+47%	+245%	+49%	-11%	-3%	-23%
Izmir	100%	+18%	+154%	+42%	+17%	-4%	+19%

Forrás: saját számítás, 1980=100 %, bázis = előző időszak

Az 1982-es turisztikai beruházásokat támogató törvény mennyiségi oldalról teljesítette a küldetését, napjainkig rengeteg új szálloda épült a tengerparton, összesen 1 309 hotel és egyéb szálláshely. Ez azt jelenti, hogy ezen időszak alatt tizenegyszeresére nőtt a létesítmények száma.

A négy tartományba érkező külföldi turisták száma 1980-2013 között Antalya megyében nőtt a legjobban. Ebben a tartományban a növekedés folyamatos volt, és mára az ide érkező turisták száma több mint 1200-szorosa az 1980-ban érkezők számának. Ezt a hatalmas növekedést egyik tartomány sem tudta még csak megközelíteni sem. Muğlában százszorosára, Izmirben 21-szeresére, míg Aydınban csak 3,7-szeresére nőtt a külföldi vendégek száma. A 12. táblázat abszolút számokban, míg a 13. táblázat az előző öt év adatához mérten százalékos arányban mutatja a növekedést.

12. táblázat: A külföldi turisták számának alakulása tartományonként

Tartomány	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2013
Antalya	9 291	70 678	826 491	1 933 477	3 300 938	6 888 636	11 120 730
Muğla	30 341	99 156	407 973	1 006 121	1 351 730	2 835 893	3 062 689
Aydın	158 143	212 032	270 466	274 239	422 571	338 923	587 253
Izmir	64 323	179 813	523 216	563 611	481 474	788 999	1 398 459

Forrás:

1. KÜLTÜR VE TURIZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞTIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1980, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, 1981, Ankara
2. KÜLTÜR VE TURIZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞTIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1985, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, Sosyo-Ekonomik ve İstatistik Araştırma Şube Md. Yayın Şubesi Md., 1986
3. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1990, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1991
4. TURIZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1995, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1996

5. 2000, 2005, 2013: Kulturális és Turisztikai Minisztérium, Befektetési és Üzemeltetési Igazgatóság honlapja, Szálláshely statisztikák: <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9859/tesis-istatistikleri.html>

13. táblázat: A külföldi turisták számának növekedése (%) tartományonként

Tartomány	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2013
Antalya	100	760,71	1169,38	233,94	170,73	208,69	161,44
Muğla	100	326,81	411,45	246,61	134,35	209,80	108,00
Aydın	100	134,08	127,56	101,39	154,09	80,20	173,27
Izmir	100	279,55	290,98	107,72	85,43	163,87	177,24

Forrás: saját számítás, 1980=100 %, bázis = előző időszak

Annak ellenére, hogy mind a négy tartományban nőtt a turistaérkezések száma, az egy főre jutó költség viszont 2004-től csökkenni kezdett. A 2000-es évek elejétől a félpanziós ellátási forma mellett megjelenő all inclusive és ultra all inclusive ellátás gyorsan népszerűvé vált. Ezzel az ellátási formával azonban az is együtt járt, hogy a turisták a helyszínen kevesebbet költenek, mivel az otthon kifizetett csomagárban a napi többszöri étkezés és a szállodai szolgáltatások bizonyos része is benne foglaltatik. Ez a tendencia, mely egyre inkább nehezebb helyzetbe sodorja a turisztikai szolgáltatókat, nem csak a Török Riviéra tartományaira érvényes, hanem országos szinten is.

Az alábbi táblázat országos szinten mutatja az egy főre jutó költségek alakulását 2001 és 2013 között

14. táblázat: Az egy főre jutó turisztikai bevétel 2001-2013 között

Év	Turizmusból származó jövedelem (ezer \$)	Turisták száma (külföldi + belföldi)	Egy főre jutó bevétel (\$)
2001	10 450 728	13 450 127	777
2002	12 420 519	15 214 514	816
2003	13 854 868	16 302 053	850
2004	17 076 609	20 262 640	843
2005	20 322 111	24 124 501	842
2006	18 593 950	23 148 669	803
2007	20 942 501	27 214 988	770
2008	25 415 067	30 979 979	820
2009	25 064 481	32 006 149	783
2010	24 930 996	33 027 943	755
2011	28 115 694	36 151 328	778
2012	29 007 003	36 463 921	795
2013	32 308 991	39 226 226	824

Forrás: Török Statisztikai Hivatal honlapja, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1609

A fenti tendenciát Alanya példáján keresztül is bemutatva jól látható, hogy itt is – az utóbbi két kivételével – évről évre csökkent a városban az egy főre jutó bevétel. Ez az összeg elmarad az országos szinttől, ami az itt koncentrálódó all inclusive szállodák nagy számával magyarázható.

15. táblázat Az egy főre jutó turisztikai bevétel 2001-2013 között Alanya városában

Év	Turizmusból származó jövedelem (\$)	Turisták száma (külföldi)	Egy főre jutó bevétel (\$)
2001	567 315 150	866 130	655
2002	717 456 950	1 029 350	697
2003	698 082 210	988 785	706
2004	799 199 280	1 133 616	705
2005	994 521 794	1 464 686	679
2006	883 767 654	1 357 554	651
2007	918 080 000	1 510 000	608
2008	1 089 025 000	1 715 000	635
2009	959 885 500	1 654 975	580
2010	1 009 339 422	1 848 607	546
2011	1 412 500 000	2 500 000	565
2012	2 887 071 432	3 617 884	798
2013	2 873 700 000	3 487 500	824

Forrás: ALANYA KERESKEDELMI ÉS IPARI KAMARA (2013), *Gazdasági Jelentés 2012*, Alanya

A fentiekben leírt mennyiségi mutatók mellett azonban elengedhetetlenül fontos megemlíteni azt a minőségbeli változást is, amely az itt élők életét változtatta meg alapjaiban. A turizmus fejlődésével párhuzamosan az addig mezőgazdaságból élő helyi lakosság lassan felhagyott korábbi életformájával és a turizmusban, a vendéglátásban és a kereskedelemben találta meg új megélhetési formáját. Ma már a lakosság túlnyomó többsége a szolgáltatóiparban dolgozik, a mezőgazdasági területek csökkenése pedig ma is folytatódik. A turizmus megkövetelte infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhetően a part menti tartományok településein kétségtelenül emelkedett az életminőség és az életszínvonal. Megsokszorozódott a lakosság létszáma és jelentősen megváltozott az összetétele is. Egy-egy település lakosságának már csak elenyésző részét alkotja az ősi, helyi lakosság. Az ország különböző, általában szegényebb tartományaiból ezrek települtek be a jobb megélhetés reményében. Meg kell említeni a letelepedett külföldi lakosokat is, akiknek a száma mára már eléri a több tízezres nagyságrendet. A fejlődés a lakosság életére többnyire pozitív hatással volt. Azonban a fejlődésnek az az oldala, hogy a területet teljes egészében a turizmustól, annak is a nyaraló ágától tette függővé,

jelentős veszélyforrást hordoz magában. Nem is szólva azokról a kulturális-társadalmi hatásokról, amelyek következtében – a turisták ízlésének való megfelelni vágyás vagy kényszer következtében – a hagyományos életformák, magatartásminták, fogyasztási minták megváltoztak és mára eltűnőben vannak, ez azonban akár már egy másik dolgozat témájául is szolgálhatna.

6. Konklúziók, javaslatok

Napjainkban a turizmus keresleti tendenciáinak, a fogyasztói igényeknek, szokásoknak a változása és a küldő országok – a Török Riviéra esetében főként Európa – gazdasági helyzete, valamint a fogadóterületen zajló gazdasági-politikai események nagymértékben hatnak a tengerpart turizmusának alakulására. A számadatokból kiderült, hogy egy-egy negatív gazdasági esemény – a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság, a Törökország életében rendszeresen visszatérő pénzügyi válságok – vagy a politikai zavargások, terrorcselekmények mennyire érzékenyen érintették és érintik ma is a turizmust. Csökkent az érkezők száma és a bevételek nagysága, a visszaesés pedig nem egyszer több évre is szólt.

A fogyasztói szokások változásai közül a Török Riviéra turizmusának jövője szempontjából külön figyelmet érdemel két, egy hosszú távú és egy rövid távú, már megvalósulni látszó előrejelzés. Előbbi szerint a Földközi-tenger partvidékén évtizedek óta növekvő és kapacitásának határát elérő turizmus, valamint a víz szennyezettségének növekedése miatt a kereslet más desztinációk felé (pl. Csendes-óceán) mozdulhat. A másik előrejelzés szerint a hagyományos „tenger-napfény-homok” vonzerejére épülő nyaralóturizmus iránt csökkenni fog a kereslet. Az egész héten át tartó strandolás már nem elégíti ki a turisták igényeit. A passzív pihenés helyett megnő az igény a szabadidő aktív eltöltése, a kreatív élményszerzés, a különleges, egyedi, személyre szabott, speciális túrák, nyaralások, témaparkok iránt. Többször rövidebb időre utaznak majd az emberek, maximális élményt keresnek minimális idő alatt. A fogyasztók egyre felkészültebbek, igényesebbek és tudatosabbak, minőségi turisztikai terméket várnak el a szolgáltatóktól. A sport és a környezettudatosság szerepe felértékelődött és egyre fontosabbá vált a desztinációk kiválasztásában. Azok a fogadóterületek, ahol a vendég a sportolási lehetőségek gazdag tárházából válogathat, illetve amelyik fogadóterület a környezetvédelem jegyében nagy hangsúlyt fektet a környezettudatos magatartásra, a zöldturizmus (környezetbarát alapanyagok használata, energiatakarékos működés, stb.) megvalósítására, joggal számíthat a potenciális vendégek szimpátiájára és érdeklődésére. A trendek között szerepel még a szabadidő növekedése, az utazni képes és vágyó idősebb korosztály keresleti erejének növekedése.

Ahhoz, hogy az egyre jobban kiéleződő versenyben a Török Riviéra versenyképességét megőrizhesse, sőt növelhesse, a fenti igényekhez alkalmazkodnia kell. A tengerpart turisztikai kínálata az évtizedek során kialakult, mára adottá vált, sőt az is elmondható, hogy elérte kapacitásának felső határát. Annak ellenére, hogy a tengerpartra érkező, többnyire nyugat-, közép- és kelet-európai turisták keresleti ereje mindig is a közepes és az alacsony kategóriába tartozott, a valós kereslet nagyságát jóval meghaladó számban épültek ötcillagos, luxus szállodák. Ezek megtöltése egyre nehezebb feladat és szinte csak az árak csökkentésével lehet értékesíteni a szobákat, azonban ez a megoldás véges és hosszú távon nem fenntartható.

Egyik lehetséges megoldás a magasabb jövedelmű, a luxus utak megfizetésére képes nyaralóközönség közönség érdeklődésének felkeltése, megcélzása. Ehhez azonban alkalmazkodni kell az e réteg által támasztott jóval magasabb igényekhez és elvárásokhoz. Ennek egyik akadálya a Török Riviéra olcsó „nyaralóturizmus” imázsa, a szolgáltatások minőségi sztenderdjének hiánya a szálláshelyek osztályozásától az éttermek kategorizálásáig bezárólag. A szállodák minősítése országon belül is igen nagy eltéréseket mutat még az egyes kategóriákon belül is, nem beszélve az európai sztenderdektől való eltérésekről. Ez abból a kettősségből ered, hogy a minisztérium által minősített szálláshelyeknek a minisztérium által meghatározott nemzeti minőségi szabványoknak kell megfelelniük, amely már önmagában eltéréseket hordoz az európai gyakorlathoz képest. Az ellenőrzés hatékonyatlansága, esetleg nem kellő nagyságú szigora következtében e rögzített szabványok ellenére jelentős különbségek adódnak még az azonos kategóriájú szállodák szolgáltatásai között is. Ehhez jön még hozzá, hogy a helyi önkormányzati hivatal által kiállított engedéllyel működő szálláshelyek minősítésében szinte teljesen szabad kezet kap az adott helyi hatóság. Fentiek miatt nincs egységes minősítés és ezáltal egy biztos fogódzó a turisták számára, amely segíthetné őket a szállásválasztásban. Az, hogy a valóságban mire számíthatnak, mindig a helyszínen derül ki. Ma már az internetes csatornák, fórumok jóval nagyobb lehetőséget biztosítanak a tájékozódásban, így ezek segítségével már jóval pontosabb kép szerezhető az elutazás előtt. Azonban ez még mindig nem ad egy biztos és megbízható támpontot a szállodák értékelésénél és kiválasztásánál, valamint a magas jövedelmű, luxus utakra igényt tartó rétegektől nem várható el, hogy a fórumokat bújva gyűjtsenek információkat a szállodákról. Egy sokkal tisztább, jobban átlátható

és magas minőséget nyújtó rendszer bevezetése jelenthetne egyfajta megoldást, amely világszerte ismert és megbízható. Egy ilyen lehetséges megoldást kínálhatna az országnak a HOTREC⁷ 2009-ben kidolgozott egységes szálloda minősítési rendszeréhez, a Hotelstars Unionhoz való csatlakozás, ahol azonos alapelvek, egységes követelmények alapján végzik a szállodák minősítését, ezzel a vendégek számára átláthatóbbá teszik a szállodák osztályba sorolását és biztonságosabbá teszik a választást. A Hotelstars Union tagjai – Ausztria, Németország, Svájc, Svédország, a Benelux és a balti államok, Csehország és Magyarország – megtalálhatók a Török Riviéra legfontosabb küldő országai között. A rendszerhez való csatlakozás jelentős változásokat, átrendeződéseket idézne elő török szállodapiacra, amelybe beletartozna egyes szállodák leminősítése, alacsonyabb kategóriába sorolása, ez rövid távon természetesen negatívan érintené a szállodatulajdonosokat, azonban hosszú távon jelentős előnyöket, jobb pozíciót is jelenthetne más, a rendszerhez még nem csatlakozott versenytársakhoz (pl. Spanyolország, Olaszország, Görögország, Tunézia, Egyiptom) képest.

A fentiekhez szorosan kapcsolódik a turisztikai szakemberek képzésének, szakképzésének problematikája. Magas színvonalú, minőségi szolgáltatás nyújtását nehéz egy-két hét alatt betanított szállodai dolgozóktól, éttermi alkalmazottaktól elvárni. Legtöbbször a tulajdonos szakképzettsége is hiányzik. Gyakran már az ő döntései, a munkatársakkal kapcsolatos elvárásai, a munkavégzés módja sem közelíti meg a szakmaiság fogalmát. A korábban említett luxus kategóriába tartozó vendégek megnyeréséhez, a török tengerpartra csábításához nem elegendők az asztalok mellett félmeztelenül táncoló, a vendégekkel kéretlenül is szóba elegyedő, a felszolgálati módokat nem ismerő pincérek, vagy egyes szállodák nyelvtudás nélküli, a bejelentkezésnél a vendégeket órákig várakoztató szállodai alkalmazottai. Ennek az éremnek a másik oldala, amelyről korábban már esett szó, hogy a tengerparti turizmusban dolgozók bére nagyon alacsony, óriási a fluktuáció és a tengerparti szállodák nehezen tudják megfizetni a szakképzett dolgozókat, akik inkább a jobb feltételeket kínáló Isztambulban vagy Kappadókiában próbálnak elhelyezkedni. Az európai sztenderdek megfelelő szakmai oktatás és a dolgozók

---

⁷ Az Európai Unió tagországaiban működő szállodai, éttermi és kávéházi szövetségeknek az együttműködésén alapuló ernyőszerkezet. Célja a szállodák, éttermek, kávéházak és más vendéglátó üzletek érdekeinek képviselete és védelme.

folyamatos továbbképzése, anyagi és erkölcsi megbecsülésük elengedhetetlenül szükséges feltétele egy magasabb színvonalat képviselő turizmus megteremtésének.

A Török Riviéra turizmusára hatással lévő, változó fogyasztói szokások és igények között szerepelt a kalandot, egyedi élményt, kreativitást kereső, témaparkokat kedvelő turisták számának növekedése. Tény, hogy tíz évvel ezelőtt a turisták nagy része még szívesen ellátogatott egy-egy ókori városba, részt vett egy-egy városnézésen, végigült egy török estet, kipróbálta a török fürdőt, de mára ezek iránt a hagyományos értelemben vett tengerparti városnéző programok iránt beszűkült a kereslet, rendkívül nehezen eladhatóvá váltak a maguk változatlan formájukban. Helyette a szinte minden városban delfin és cápa show-t kínáló tengeri parkokat, kalandparkokat, extrém sportokat részesítik előnyben. Törökország és azon belül is a Török Riviéra területe tökéletesen alkalmas témaparkok kialakítására. Egy izgalmas alapötletű, egyedülálló élményt nyújtó témapark felkeltheti az emberek érdeklődését és akár még az ötszillagos, all inclusive szolgáltatást nyújtó szállodákból is kicsalogathatják a vendégeket. A Török Riviéra történelmi gazdagsága páratlan, hiszen az ókori görög és perzsa civilizáció, a római, bizánci, szeldzsuk és oszmán birodalom emlékei a mai napig élnek a tengerparton. Számptalan feltárt és még feltárássra váró ókori város, középkori vár található mind a négy tartományban. Ezt a gazdag történelmet egy-egy témapark, „élő skanzen” formájában meg lehetne eleveníteni, ahol a családok pár órára vagy egy-egy napra, a bevállalósabbak akár több napra is visszautazhatnak a múltba, és újraélhetnék az általuk választott kor hétköznapijait eredeti helyszíneken, eredeti „díszletek” között és természetesen a kor eredeti technológiai színvonalán esetlegesen elektromos áram, folyóvíz és más modernkori kényelem hiányában. Az adott kor viseletébe öltözve bepillantathatnának a kor mindennapjaiba, amibe beletartozna az ősi mesterségek kipróbálása, a korra jellemző ételek megkóstolása, egyéb szórakoztató programok, stb. Ezek a témaparkok egyszerre oktatnának és szórakoztatnának, így a gyermekes családoknak, a kalandra, extrémításra fogékony fiatalabb korosztálynak vagy akár oktatási intézményeknek is felkeltheti az érdeklődését.

7. Összefoglalás

A dolgozatban hatvanöt év fejlődését próbáltam bemutatni a rendelkezésemre álló adatok segítségével. Ahogy a fent leírtakból is jól látszik, nem fér kétség ahhoz, hogy Törökország turizmusában óriási szerepet játszik a Török Riviéra. Az országnak ez a viszonylag kis területe fogadja az érkező turisták több mint felét, a szálláshelyek fele is itt található, és mindez az elmúlt huszonöt év fejlesztéseinek eredménye. A fejlesztések megtervezésének és végrehajtásának módjában rejlő, a dolgozatban részletezett negatív következmények ellenére vitathatatlan a szektorban dolgozók erőfeszítése és munkája.

Éppen az ország idegenforgalmában betöltött meghatározó gazdasági szerepe miatt a Török Riviéra turizmusában mára jelentkező problémák megoldása és a terület jövőbeni fejlesztésének átgondolása sürgető kérdéssé vált. A vendégek számának folyamatos növekedése mellett a bevételek évről évre csökkennek. Az új korszak és az utazóközönség megváltozott igényeire való megfelelő válaszadás, reagálás és lehetséges jövőbeni fejlesztési alternatívák kidolgozása nélkül a versenyképesség fenntartása nem lehetséges.

A kínálat elemeinek egy része adott, nem alakítható. Meghatározott számú öt-, négy-, három- és kétcsillagos szállodaállománnyal és az általuk nyújtott szolgáltatásokkal rendelkeznek a tengerparti tartományok. Ezekbe beletartozik az évek óta bevett gyakorlattá vált all inclusive ellátási forma is, amelynek megszüntetése nem lehetséges és nem is cél. Azonban a kínálati elemeknek vannak alakítható részei is. A szolgáltatások minőségének javítása, új attrakciók, vonzerők létrehozása, a meglévők hatékonyabb és erőteljesebb kommunikálása elengedhetetlen a jövőben. Ezen elemeket alapul véve új stratégiát, célokat, fejlesztési alternatívákat kell kidolgozni ahhoz, hogy az ország és benne a Török Riviéra megőrizhesse a világ turizmusában mára kivívott helyét.

Személyesen az utolsó tíz év változásait követhettem nyomon Antalya tartományban. Számomra is megdöbbentő, egyszerre lenyűgöző és félelmetes volt az a gyorsaság, amellyel pár hónap alatt szállodák tucatjai épültek fel a még szabadon hagyott zöld területeken. Másrészt egyre többet lehet hallani a helyi turizmusban dolgozók – legyenek azok szállodások, utazási irodások vagy idegenvezetők – panaszait arra vonatkozóan, hogy évről évre nehezebb a megélhetés. A turisztikai

szakembereknek az eddigieknél még összehangoltabb munkájára és kreativitására van szükség ahhoz, hogy a Török Riviéra a későbbiekben is sikertörténet maradjon.

8. Mellékletek

SWOT ANALÍZIS

<p>ERŐSSÉGEK</p> <ul style="list-style-type: none"> - éghajlat, - gazdag természeti, történelmi és kulturális értékek, - híres török vendégszeretet, - a turizmus társadalmi és gazdasági fontosságát elismerő lakosság, könnyen alkalmazkodó, fiatal népesség, - sajátos, különleges szociokulturális közeg, a Kelet és a Nyugat találkozásának egzotikuma, - a földközi-tengeri országokhoz képest újabb és minőségibb létesítmények, - elismertség és magas piaci részesedés a fő piacokon, ezeken a piacokon Törökországra specializálódott utazásszervezők és repülőgép társaságok, - a jachtturizmus fejlesztéséhez kedvező természeti adottságok (partszakaszok, öblök), - a belföldi turizmusban tapasztalható élénkülés, - szőnyeg, bőr és textil eladás területén vezető bevásárló turizmus, - a török gazdaság dinamikus növekedése, 	<p>GYENGESÉGEK</p> <ul style="list-style-type: none"> - a kereslet érzékenysége a média közvetítette negatív hírekre, - a kereslet gyors növekedésével nem tud lépést tartani az infrastruktúra fejlesztése és a szolgáltatások minősége, - az egészségügyi, műszaki infrastruktúra és energiaszolgáltatás hiányosságai, - a helyi környezetbe építészeti nem beleillő szállodák nagy száma, - a szabályozási rendszer hiányosságaiból, a hatáskörök tisztázatlanságából és átfedéseiből eredő zűrzavar, - kutatások hiánya és az ebből eredő stratégiai tervezés hiánya, - a különböző turizmusformák kialakulásának és elterjedésének hiánya, - a jachtturizmus számára elégtelen számú kikötő, - a turisztikai létesítmények kétféle minősítéséből eredő színvonalbeli eltérések, - az anyagi források nem hatékony marketing célú felhasználása, - a versenyképességi tényezők kiaknázatlansága, - környezetszennyezés, - a meglévő értékek megkésett védelme, - korrupció
<p>LEHETŐSÉGEK</p> <ul style="list-style-type: none"> - európai uniós tagjelölt státusz, - az eurázsiai térség és így Törökország megnövekedett politikai és gazdasági szerepe, - a Földközi-tenger nyugati medencéjének szennyezettségével ellentétben a tisztább keleti medence vonzereje, - az eddig nem vagy kevésbé ismert desztinációk felé megnövekedett világkereslet, - a török turisztikai piacra specializálódott utazásszervezők és légitársaságok számának növekedése, - a török információs és kommunikációs technológia gyors infrastrukturális fejlesztése 	<p>VESZÉLYEK</p> <ul style="list-style-type: none"> - a nemzeti és nemzetközi sajtó negatív hírei, - az ország geopolitikai helyzetéből eredő veszélyek, - a külföldi utazásszervezők török piacon belüli részesedésének növekedése, - az Európai Unió uniós országokon belüli turizmust ösztönző politikája, - az állami intézmények és szervezetek közötti koordináció megvalósulásának elmaradása

1. kép: Az első turistacsoport köszöntése virágfüzérrel, 1967

2. kép: Az első turistacsoport érkezése, 1967

3. kép: A Kemerbe vezető út, 1960

4. kép: A Kemerbe vezető út ma

5. kép: Antalya az 1960-as években

6. kép: Antalya ma

7. kép: Alanya az 1950-es években

8. kép: Alanya ma

9. kép: Side az 1950-es években

10. kép: Side ma

9. Felhasznált irodalom

Nyomtatott irodalom

1. KOZAK, N., KOZAK, M. A. és KOZAK M. (2008), *Genel Turizm, İlkeler, Kavramlar*, 7. kiadás, Detay Yayıncılık, Ankara
2. ŞÜKRÜ, Y. (1998), *Turizm Endüstrisinin Yapısı*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
3. ÇAVUŞ, Ş., EGE, Z. ÉS ÇOLAKOĞLU, E. (2009), *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve sektörel gelişim*, Detay Yayıncılık, Ankara
4. ÇIMRIN, H. (2012), *Bir Zamanlar Antalya, Tarih*, 1, kötet, 5. kiadás, Gözlem ve Anılar, Kutlu-Avcı Ofset, Antalya
5. ÇIMRIN, H. (2012), *Bir Zamanlar Antalya, Tarih*, 2, kötet, 5. kiadás, Gözlem ve Anılar, Kutlu-Avcı Ofset, Antalya
6. YAMANOĞLU, K. B.,(2010), TURİZM SEKTÖR RAPORU, TURİZM TALEBINİN VEKTÖR OTOREGRESİF REGRESYON VE MEVSİMSEL OTOREGRESİF HAREKETLİ ORTALAMA MODELİ İLE TAHMİNİ, Kredi Değerlendirme İl Müdürlüğü, Ankara
7. PROBÁLD, F. (1996), *Afrika és a Közél-Kelet földrajza*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
8. KOZMA, B. (2004), *Turizmus marketing*, Budapest Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Karának Idegenforgalmi Intézete, Budapest
9. TURİZM VE TANITMA BAKANLIĞI, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1976-1977, *Geceleme istatistikleri*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, 1978, Ankara
10. TURİZM VE TANITMA BAKANLIĞI, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1978, *Geceleme istatistikleri*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, 1979, Ankara
11. TURİZM VE TANITMA BAKANLIĞI, TURİZM PLANLAMASI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1979, *Geceleme istatistikleri*, Araştırma Dairesi Başkanlığı İstatistik ve Yayın Şubesi Md., 1980, Ankara
12. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞTIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1980, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, 1981, Ankara

13. BULDAĞ, O., 1981, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Dairesi Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Araştırma Grup Başkanlığı 1982, Ankara
14. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1982, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Ve Yayın Şubesi Md., 1983
15. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1983, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Ve Yayın Şubesi Md., 1984
16. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1984, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, Sosyo-Ekonomik ve İstatistik Araştırma Şube Md. Yayın Şubesi Md., 1985
17. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1985, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, Sosyo-Ekonomik ve İstatistik Araştırma Şube Md. Yayın Şubesi Md., 1986
18. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1986, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, Sosyo-Ekonomik ve İstatistik Araştırma Şube Md. Yayın Şubesi Md., 1987
19. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, ARAŞIRMA GRUP BAŞKANLIĞI, 1987, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, Sosyo-Ekonomik ve İstatistik Araştırma Şube Md. Yayın Şubesi Md., 1988
20. TURİZM BAKANLIĞI, TURİZM PLANLAMA VE YATIRIMLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI, 1988, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1989
21. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1989, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1990
22. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1990, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1991

23. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1991, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1992
24. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1992, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1993
25. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1993, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1994
26. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1994, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1995
27. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1995, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1996
28. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1996, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1997
29. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1997, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1998
30. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1998, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 1999
31. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 1999, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, 2000
32. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI 2000, *Konaklama İstatistikleri Bülteni*, (Turizm İşletme Belgeli) 2001
33. TURİZM BAKANLIĞI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI, 1992, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik Şube Müdürlüğü 1993

34. TURIZM BAKANLIđI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜđÜ, ARAřTIRMA VE DEđERLENDİRME DAİRESİ BAřKANLIđI, 1993, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik řube Müdürlüđü 1994
35. TURIZM BAKANLIđI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜđÜ, ARAřTIRMA VE DEđERLENDİRME DAİRESİ BAřKANLIđI, 1994, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik řube Müdürlüđü 1995
36. TURIZM BAKANLIđI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜđÜ, ARAřTIRMA VE DEđERLENDİRME DAİRESİ BAřKANLIđI, 1995, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik řube Müdürlüđü 1996
37. TURIZM BAKANLIđI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜđÜ, ARAřTIRMA VE DEđERLENDİRME DAİRESİ BAřKANLIđI, 1996, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik řube Müdürlüđü 1997
38. TURIZM BAKANLIđI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜđÜ, ARAřTIRMA VE DEđERLENDİRME DAİRESİ BAřKANLIđI, 1997, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik řube Müdürlüđü 1998
39. TURIZM BAKANLIđI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜđÜ, ARAřTIRMA VE DEđERLENDİRME DAİRESİ BAřKANLIđI, 1998, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik řube Müdürlüđü 1999
40. TURIZM BAKANLIđI, YATIRIMLAR GENEL MÜDÜRLÜđÜ, ARAřTIRMA VE DEđERLENDİRME DAİRESİ BAřKANLIđI, 1999, *Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni*, İstatistik řube Müdürlüđü 2000
41. ÖNEN M. O. (2000), *Türkiye'nin Turizm Sektöründeki Geliřmeler, Dünya Turizmindeki Yeri ve Türkiye Kalkınma Bankası'nın Rolü*, Türkiye Kalkınma Bankası Sektörel Arařtırmalar, Arařtırma Müdürlüđü, Ankara
42. T.C. BAřBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (1992), *İstatistik Göstergeler 1923-1990*, Devlet İstatistik Enstitüsü Döner Sermaye İşletmesi, Ankara
43. YENEN, ř. (2001), *Turkish Odyssey, A Cultural Guide to Turkey*, 3. kiadás, Meander Publishing, İstanbul
44. ÇİRİNGEL, Y. (2002), *Konuřan Türkiye Atlası*, T.C. M.S.B. Harıta Genel Komutanlıđı, İstanbul

Elektronikus irodalom

1. Török Statisztikai Hivatal (TÜİK) honlapja, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>
[olvasva: 2014. december 18.]

2. Kulturális és Turisztikai Minisztérium honlapja, <http://www.kultur.gov.tr/>
[olvasva: 2014. december 18.]
3. Török Utazási Irodák Szövetsége (TÜRSAB) honlapja, <http://www.tursab.org.tr/>
[olvasva: 2014. december 18.]
4. Török Szállodaszövetség honlapja (TÜROFED), <http://www.turofed.org.tr/>
[olvasva: 2014. december 20.]
5. Antalya Kereskedelmi és Ipari Kamara (ATSO) honlapja,
<http://www.atso.org.tr/> [olvasva: 2014. december 20.]
6. Alanya Kereskedelmi és Ipari Kamara (ALTSO) honlapja,
<http://www.altso.org.tr/> [olvasva: 2014. december 20.]
7. Manavgat Kereskedelmi és Ipari Kamara (MATSO) honlapja,
<http://www.matso.org.tr/> [olvasva: 2015. január 05.]
8. Muğla Kereskedelmi és Ipari Kamara (MUTTSO) honlapja ,
<http://www.mutso.org.tr/> [olvasva: 2015. január 05.]
9. Marmaris Kereskedelmi és Ipari Kamara (MTO) honlapja,
<http://www.mto.org.tr/> [olvasva: 2015. január 06.]
10. Bodrum Kereskedelmi és Ipari Kamara (BODTO) honlapja,
<http://www.bodto.org.tr/> [olvasva: 2015. január 6.]
11. Aydın Kereskedelmi és Ipari Kamara (BODTO) honlapja,
<http://www.ayto.org.tr/> [olvasva: 2015. január 8]
12. Didim Kereskedelmi és Ipari Kamara (DIDIMTO) honlapja,
<http://www.didimto.org.tr/> [olvasva: 2015. január 8.]
13. Kuşadası Kereskedelmi és Ipari Kamara (KUTO) honlapja
<http://www.kuto.org.tr/> [olvasva: 2015. január 10.]
14. Izmir Kereskedelmi és Ipari Kamara (IZTO) honlapja, <http://www.izto.org.tr/>
[olvasva: 2015. január 16.]
15. Turisztikai Befektetések Igazgatósága honlapja,
<http://www.turizmyatirim.com/bolumler/411/411/turizm-yatirimlari/> [olvasva:
2015. január 15.]
16. Turizm Güncel internetes napilap, <http://turizmguancel.com/editor/antalya-otelciliginin-kurucusu-ali-ihsan-barut-e33.html> [olvasva: 2015. február 10.]
17. Turizm Haberleri internetes napilap,
<http://www.turizmhaberleri.com/haberayrinti.asp?ID=28247> [olvasva: 2015.
február 12.]

18. Hürriyet internetes napilap,
<http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=328553> [olvasva: 2015. február 15.]
19. Mimarlik Dergisi internetes napilap,
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=368&RecID=2436> [olvasva: 2015. február 18.]
20. Kaş turizmusa, tegnapja, jelene és holnapja,<http://www.bilginotel.com/tr/haber2.htm> [olvasva: 2015. február 20.]

Képek:

1. kép: <http://www.beyazatlipress.com/?p=2579>
2. kép: <http://www.beyazatlipress.com/?p=2579>
3. kép: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr346/Metehan_Kemer_YoluAkyarlar_jpg.jpg
4. kép: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr79/Yusuf_kemx04.jpg
5. kép: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr544/charisma001_2.jpg
6. kép: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=23573&start=250>
7. kép: http://www.alanya.tv/tr/AlanyaResimleri/Eski_Alanya_Resimleri/
8. kép: sajtó
- 9.kép: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr335/ERHAN_DEMIR_side_antik_tiyatrosu2.jpg
- 10.kép: <http://www.kizlarindunyasi.com/2014/04/06/side-2/side-1-8/>